

Burgerparticipatie in de klimaatbestendige Stad

Onderzoek naar de verwezenlijking van samenwerking tussen bewoners en gemeente op het gebied van klimaatadaptatie

figuur 1 Rotterdamse Schouwburgplein: proeftuin voor klimaatbestendige, circulaire steden

bron: Arcadis, 2019

Burgerparticipatie in de klimaatbestendige Stad

Onderzoek naar de verwezenlijking van samenwerking tussen bewoners en gemeente op het gebied van klimaatadaptatie

figuur 1 Rotterdamse Schouwburgplein: proeftuin voor klimaatbestendige, circulaire steden

bron: Arcadis, 2019

Burgerparticipatie in de klimaatbestendige Stad
S. Edens (317511)
N. Soumahu (340100)
6-01-2020
Eindopdracht (SSVB19EO)
Bachelor Social Work voltijd
Academie voor Sociale Studies, Hanzehogeschool Groningen
Bureau Kenniscentrum NoorderRuimte
A. Roest MSc. (begeleider)
I. van der Zee MSc. (begeleider)
Aantal woorden: 12652

Managementsamenvatting

Het klimaat is aan het veranderen en dat brengt gevolgen met zich mee. Eén van deze gevolgen is dat het weer steeds extremere vormen aanneemt. Zo regent het vaker en heviger, en zijn de zomers heter en de winters zachter. De voorspelling is dat deze veranderingen alleen maar zullen toenemen; denk aan extreme stormen en grotere periodes van droogte en hitte (Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, 2014).

De veranderingen in het klimaat doen een beroep op het aanpassingsvermogen en de resilience (klimaatbestendigheid) van mensen en hun leefomgeving. De gemeente Groningen wil daarom preventieve maatregelen nemen door de stad zodanig aan te passen dat mogelijke schade ten gevolge van klimaatverandering wordt beperkt. Om de stad zo volledig mogelijk klimaatbestendig te kunnen maken, is het voor de gemeente Groningen essentieel om samen te werken met haar bewoners. De stad is namelijk verdeeld in publiek en privaat terrein, en laatstgenoemde kan niet aangepast worden zonder toestemming van de eigenaren.

Het doel van dit onderzoek is om te achterhalen hoe de gemeente Groningen haar bewoners kan stimuleren tot participatie op het gebied van klimaatadaptatie. De onderzoeksvraag daarbij luidt als volgt: *Hoe kan er een samenwerkingsrelatie worden gerealiseerd tussen de gemeente Groningen en de bewoners van Paddepoel op het gebied van participatie omtrent klimaatadaptatie?*

Om een antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag is er ontwerpgericht onderzoek gedaan. Er is literatuur geraadpleegd en er zijn interviews afgenomen met de gemeente Groningen, verscheidene burgerinitiatieven en bewoners van Paddepoel. Ook is er een enquête verspreid in de wijk.

Het gedane onderzoek wijst uit dat burgers niet geheel op de hoogte zijn van het begrip klimaatadaptatie. Wel zijn veel bewoners in de wijk Paddepoel bezig met verduurzaming. De gemeente heeft verscheidene klimaatadaptatieve maatregelen aangeboden, maar deze worden nog niet optimaal benut door de inwoners. Communicatiekanalen blijken niet efficiënt te werken en de gemeente zoekt naar manieren om de samenwerking te bevorderen en participatie te realiseren. Burgerinitiatieven bieden kansen om de bewoners in contact te brengen met de gemeente, waarna zij informierend en faciliterend te werk kan gaan.

De participatieroute, afkomstig uit de expertpaper van het GRaBS-project (Holstein, 2011), biedt de mogelijkheid om systematisch een communicatiestrategie te ontwerpen aan de hand van informatie van de doelbewuste locatie. De methode in dit onderzoeksrapport beperkt zich tot de eerste drie stappen, waarna de gemeente Groningen de overige twee stappen kan vormgeven aan de hand van de resultaten die verkregen zijn binnen dit onderzoek. De eerste drie stappen inventariseren verschillende aspecten, waaronder de mate van bewustzijn over de impact van klimaatverandering, hoe de netwerkstrategie eruit moet komen te zien en welke investeringen er nodig zijn. Uit deze stappen blijkt dat de gemeente moet zorgen dat het klimaatbewustzijn wordt vergroot en dat ze moet samenwerken met burgerinitiatieven om bewoners te mobiliseren en te kunnen ondersteunen bij het aanpassen van het private terrein.

Eventueel vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op middelen als marketingcampagnes om het bewustzijn onder de inwoners te vergroten. Voor de participatieroute geldt dat hoe meer informatie er verzameld wordt, hoe effectiever de communicatiestrategie zal zijn. Vervolgonderzoek zou zich dus ook kunnen richten op het verzamelen van meer data in Paddepoel, bijvoorbeeld inzicht in de mogelijkheden van burgerinitiatieven, het financieel vermogen van mensen en de actiebereidheid.

Het GRaBS-project kan tevens een waardevolle bron zijn om verschillende participatieprocessen op verschillende locaties te bestuderen. De gemeente Groningen kan

als voorbeeldfunctie dienen voor andere gemeenten, door een goede communicatiestrategie te handhaven.

Een andere kans voor de organisatie is het benutten van de huidige situatie waarin de bewoners van Paddepoel bezig zijn met verduurzaming. Klimaatadaptatie kan hier goed op aansluiten en door de maatregelen te vertalen naar de wijk, kan dit elkaar feilloos opvolgen. Door de informatie te framen, kunnen maatregelen aansluiten bij de leefwereld van de bewoners en daarmee voor meer draagkracht zorgen.

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	3
1. Probleembeschrijving.....	6
1.1 Aanleiding en context van het probleem	6
1.2 De centrale vraag	6
1.3 De doelstelling	7
1.4 Leeswijzer	7
2. Methodologie	8
3. Theoretisch kader	10
3.1 Mitigatie en adaptatie.....	10
3.2 Resilience	10
3.3 Vulnerability en adaptive capacity	11
4. Resultaten.....	12
4.1 De participatieroute van Holstein	12
4.2 Stap 1. Bepaal welke informatie noodzakelijk is:.....	13
4.3 Stap 3. Stel de noodzakelijke investeringen vast voor de deelnemers	19
5. Discussie	23
5.1 Interpretatie van resultaten	23
5.2 Beperkingen van het onderzoek	26
5.3 Aanbevelingen naar aanleiding van de resultaten.....	27
6. Conclusie	28
7. Aanbevelingen	30
Literatuurlijst	32
Bijlagen.....	34
Bijlage 1. Stappen binnen de participatieroute Holstein (2011)	34
Bijlage 2. Interviewguide bewoners.....	36
Bijlage 3. Interviewguide woningcorporaties	37
Bijlage 4. Interviewguide projectontwikkelaars	39
Bijlage 5. Interviewguide burgerinitiatieven	41
Bijlage 6. Interviewguide Gemeente.....	43

1. Probleembeschrijving

In dit hoofdstuk wordt het vraagstuk uitgebreid omschreven. Hierin komt de aanleiding en de context van het probleem, de centrale vraag en de doelstelling van het onderzoek naar voren.

1.1 Aanleiding en context van het probleem

De veranderingen in het klimaat vragen om ruimtelijke adaptatie. In de stedelijke omgeving worden vaak kleinschalige oplossingen toegepast. De meeste klimaatadaptatieve maatregelen hebben betrekking op ofwel het vergroten van de infiltratiecapaciteit, ofwel het tegengaan van hitte in de stad (Boogaard et al., 2017). Over het algemeen wordt er vooral aandacht besteed aan het vergroten van de infiltratiecapaciteit d.m.v. waterdoorlatende bestrating, groene daken en wadi's of het terugbrengen van water in de stedelijke omgeving (Pötz, 2012).

Klimaatverandering vormt een risico voor de leefbaarheid. Zo heeft hitte bijvoorbeeld invloed op de gezondheid en bijbehorende risico's van vroegtijdig overlijden onder gevoelige groepen (Knowlton et al., 2009). De toename in extreme neerslag in het voorjaar en de zomer vergroten bovendien de kans op schade door wateroverlast in deze seizoenen. Verder leidt deze toename, alsook de afname van normale regendagen en toenemende hitte in de zomer mogelijk tot langdurige droogte. De combinatie van de hitte en droogte hebben een negatieve invloed op de stedelijke economie en ecologie. Daarom is het essentieel om sneller aan te kunnen passen aan een veranderend klimaat en nieuwe aanpakken te hanteren (Kenniscentrum NoorderRuimte, 2019).

Echter, 40 tot 60% van de oppervlakte in de stad Groningen is privaat terrein. Dit houdt in dat bewoners zeggenschap hebben over wat ze met hun grond willen doen. Bovendien is de mate waarin klimaatadaptatieve maatregelen gerealiseerd kunnen worden op publiek terrein afhankelijk van politiek, onderhoudscycli en andere factoren. Een kabinet dat veelal is opgebouwd uit partijen met klimaat belangen bijvoorbeeld, zal vanuit beleidsperspectief een hogere prioriteit zien in een klimaatbestendig Nederland dan andere partijen. Verder komt er bij het aanleggen van bijvoorbeeld een nieuwe riolering een lange periode van planvorming kijken. Daarom is het inpassen van klimaatadaptatie meestal een lang proces, en neemt de klimaatproblematiek sneller toe dan de adaptieve capaciteit van stedelijke omgevingen (Klein et al., 2017).

In opdracht van de gemeente Groningen wordt er binnen Kenniscentrum NoorderRuimte onderzoek gedaan naar hoe er een samenwerkingsrelatie kan worden gerealiseerd tussen de gemeente Groningen en de bewoners van Paddepoel op het gebied van klimaatadaptatie. In dit onderzoeksrapport wordt een methode (de participatieroute) gebruikt om een gepersonaliseerde communicatiestrategie te initiëren voor de wijk Paddepoel, aan de hand van informatie uit enquêtes en interviews met burgerinitiatieven, bewoners en de gemeente Groningen. Deze methode en de uitwerking van het onderzoek kunnen een voorbeeld en een framework zijn om in de toekomst te gebruiken voor andere wijken in de stad.

1.2 De centrale vraag

Om inzicht te verschaffen in hoe burgerparticipatie binnen klimaatadaptatie vergroot kan worden, staat in dit onderzoek de volgende vraag centraal: *Hoe kan er een samenwerkingsrelatie worden gerealiseerd tussen de gemeente Groningen en de bewoners van Paddepoel op het gebied van participatie m.b.t. klimaatadaptatie?*

Om deze vraag te beantwoorden, wordt er gebruik gemaakt van de volgende deelvragen:

1. Wat is klimaatadaptatie?
2. Wat is de participatieroute?
3. Hoe zijn de rollen verdeeld?
4. Wat zijn kansen en barrières ten opzichte van samenwerking?
5. Hoe kan het product geïmplementeerd worden in de wijk?

1.3 De doelstelling

De gemeente wil de stad aanpassen aan de veranderingen in het klimaat. Daarvoor is het belangrijk dat er een goede samenwerkingsrelatie is tussen de gemeente en haar burgers. De gemeente wil namelijk zowel publiek als privaat terrein aanpassen. Om privaat terrein aan te kunnen passen, is er toestemming nodig van de eigenaar. Het doel van het onderzoek is dan ook het realiseren van een samenwerkingsrelatie tussen de gemeente Groningen en de bewoners van Paddepoel op het gebied van participatie omtrent klimaatadaptatie.

Met het onderzoek wordt tevens gepoogd de sociale cohesie en het collectief bewustzijn m.b.t. klimaatadaptatie te vergroten, wat er uiteindelijk toe moet leiden dat men in actie komt (participeert) om de leefbaarheid en veiligheid van de buurt te waarborgen. Verder draagt het onderzoek bij aan het beperken van mogelijke wateroverlast en schade en het agenderen van aanpassingen in beleid. Laatstgenoemde uit zich bijvoorbeeld in het stellen van klimaatadaptatieve voorwaarden bij het aannemen van nieuwe projecten.

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt de methodologie van het onderzoek toegelicht om de onderzoeksopzet en data-analyse te verhelderen en te verantwoorden. Hoofdstuk drie geeft het theoretisch kader omtrent klimaatadaptatie weer, waarbij de kernbegrippen van het onderzoeksthema worden toegelicht. Vervolgens wordt in hoofdstuk vier de participatieroute geïntroduceerd en komen de aanpakken voor samenwerking aan bod. Verder wordt de rolverdeling onder de relevante betrokkenen omschreven en worden de kansen en barrières in de samenwerking geformuleerd. In hoofdstuk vijf wordt uitgelegd hoe het product geïmplementeerd kan worden in de praktijk. Tot slot wordt in hoofdstuk zes middels een conclusie antwoord gegeven op de hoofdvraag en worden er aanbevelingen gedaan.

2. Methodologie

In dit hoofdstuk wordt de opzet van het onderzoek kort toegelicht en de data-analyse verhelderd en verantwoord.

Enquêtes

Voor het onderzoek is er een enquête verspreid in de wijk Paddepoel om te kunnen achterhalen hoe de bewoners zich verhouden tot klimaatadaptatie. Ons multidisciplinair team is in duo's op pad gegaan en heeft folders in de brievenbussen gedaan. Het was de bedoeling om een aantal mensen uit te nodigen voor een verdiepend interview, dus is er bij enkele huizen aangebeld, maar mensen haakten af zodra ze begrepen dat het om een klimaat gerelateerd onderzoek ging. We hebben een paar duizend enquêtes verspreid, en daar hebben twaalf mensen op gereageerd. Om die reden hebben we de resultaten van een eerder verspreide, stadsbrede enquête geraadpleegd.

De enquête van Rijsewijk (2019) heeft inzicht in de kennis en het handelingsperspectief van de bewoners van de stad Groningen met betrekking tot klimaatadaptatie. De enquête is door 3547 mensen ingevuld, waarvan de meeste respondenten boven de 34 jaar zijn.

Interviews

Ook zijn er interviews afgenomen met relevante betrokkenen, namelijk met een beleidsmaker van de gemeente Groningen, een voorzitter van burgerinitiatief Paddepoel Energiek, een medeoprichter van burgerinitiatief Energiewerkplaats Paddepoel en een bewoner van Paddepoel, die tevens onderzoeker en adviseur is op het gebied van klimaatzaken. Zo hebben we een duidelijk beeld kunnen verschaffen van hun perspectieven op en hun rollen binnen klimaatadaptatie.

De interviews zijn afgenomen aan de hand van een interviewgide die samengesteld is op basis van onderzoeksvragen van alle leden uit het multidisciplinair onderzoeksteam. Middels de interviewgide werd beoogd om het handelingsperspectief van de bewoners van Paddepoel in kaart te brengen, alsook de mogelijkheden voor samenwerking tussen de bewoners, burgerinitiatieven, projectontwikkelaars, woningcorporaties en de gemeente.

Verder wilden we met de interview- en enquêtevragen inzicht krijgen in de volgende punten:

1. Hoe de bewoners van Paddepoel naar de wijk kijken.
2. In hoeverre de bewoners van Paddepoel last hebben van de negatieve gevolgen van klimaatverandering.
3. Of de bewoners zich bewust zijn van de ondersteuning vanuit de gemeente.
4. Of het thema klimaatadaptatie aansluit bij vragen uit de wijk.
5. Hoe burgerinitiatieven zich verhouden tot de thematiek.
6. Hoe de rollen zijn verdeeld en hoe de samenwerking volgens de verschillende stakeholders eruit moet komen te zien.
7. Welke instrumenten er gebruikt worden en welke er nog gebruikt zouden kunnen worden volgens de respondenten.
8. Of klimaatadaptatie een prioriteit in de wijk is.
9. Hoe er rekening gehouden wordt met klimaatadaptatie in het vormen van beleid.
10. In hoeverre participatie een onderdeel is van het klimaatbeleid in de stad Groningen.
11. Welke partijen er nodig zijn voor succesvolle klimaatadaptatie in de stad Groningen.

Literatuur

Het was voor ons extra belangrijk om uitgebreid literatuuronderzoek te doen, omdat onze voorkennis over het onderwerp niet breed was. Daarom hebben we ons verdiept in de belangrijkste begrippen binnen het onderzoeksthema, eer we aan de slag gingen met de opdracht. Verder hebben we door literatuur te raadplegen, onderzocht welke ontwikkelingen, oplossingen en methoden er zoal zijn op het gebied van klimaatadaptatie. Naar aanleiding van deze informatie kunnen we aanbevelingen doen om adaptatie te integreren in de samenleving en de participatie daarbinnen te vergroten.

Op basis van alle verzamelde gegevens en na de interviews getranscribeerd te hebben, is er een bestaande participatiemethode ingezet en afgestemd op de behoeften van de wijk Paddepoel.

3. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk volgt een omschrijving van het onderzoeksthema en de daarbij behorende kernbegrippen.

3.1 Mitigatie en adaptatie

Mitigatie betekent de vermindering van de snelheid en omvang van klimaatverandering door het terugdringen van broeikasgassen (Klimaat voor Ruimte, 2019). PBL & KNMI (2015) definiëren klimaatadaptatie als: “het proces van aanpassing aan het actuele of verwachte klimaat en zijn effecten, opdat de (kansen op) schadelijke gevolgen door klimaateffecten kunnen worden beperkt of voorkomen, en de voordelen van het veranderende klimaat kunnen worden benut” (p.44).

Aanvankelijk richtten gemeenten zich slechts op klimaatmitigatie. Voorstanders van klimaatadaptieve maatregelen werden weggezet als fatalisten (Schipper, 2006). Echter, verschillende onderzoeken tonen aan dat mitigatie alleen niet voldoende zal zijn, omdat klimaatverandering hoe dan ook zal plaatsvinden. Wetenschappers en beleidsmakers erkennen nu dat zowel mitigatie als adaptatie nodig is om de effecten van klimaatverandering te verzachten en het uitstoten van broeikasgassen te verminderen (Klein et al., 2005).

Mitigatie en adaptatie zijn twee verschillende begrippen, maar zijn even belangrijk in de ontwikkelingen wat betreft klimaatverandering. Zo wordt met mitigatie beoogd om de intensiteit van klimaatverandering tegen te gaan, terwijl adaptatie inspeelt op het aanpassingsvermogen van mensen t.o.v. klimaatverandering met als beoogde resultaat: klimaatbestendigheid. Deze twee processen lopen tegelijkertijd en geven mogelijkheden op zowel de korte- als de lange termijn.

In Nederland zijn er verschillende projecten die zich richten op adaptatie. Hieronder een aantal voorbeelden (Public Space Info, 2019):

- De gemeente Groningen richt zich momenteel op het bevorderen van de samenwerkingsrelatie met haar bewoners om klimaatadaptatie te kunnen volbrengen.
- In Groningen is onderzoek gedaan naar de gevolgen van verstening in de stad.
- De gemeente Rotterdam geeft subsidie om groene daken aan te leggen.
- In Rotterdam is het Benthemplein omgevormd tot waterplein. Waterberging wordt hier gecombineerd met andere verblijfs- en recreatiefuncties.
- De gemeente Amsterdam geeft subsidie om groene daken aan te leggen en heeft de ‘Handleiding Daktuinen’ (2004) uitgegeven.
- In de bloemstraat in Arnhem is een verticale tuin in gebruik genomen in 2010.
- In de wijk Leidsche Rijn te Utrecht zijn ondergrondse infiltratiekragen en wadi’s aangelegd voor de opvang van regenwater.

3.2 Resilience

Resilience wordt gedefinieerd in twee aspecten en heeft betrekking op sociaalecologische systemen op het gebied van (1) het absorberen van negatieve effecten van klimaatverandering en (2) het aanpassen, vernieuwen en reorganiseren van het systeem ten behoeve van de eigen duurzaamheid, waardoor het beter voorbereid is op toekomstige gevolgen van klimaatverandering (Walker et al., 2004).

De processen van resilience en adaptatie lijken veel op elkaar, maar worden onderscheiden door hun doelgroepen. Resilience richt zich op sociaal-ecologische systemen, waar adaptatie zich richt op individuele actoren (Nelson et al., 2007).

3.3 Vulnerability en adaptive capacity

Het woord vulnerability vertaalt zich in het Nederlands naar 'kwetsbaarheid'. Bij klimaatverandering zullen diverse variabelen geleidelijk veranderen. Dit betreft de jaargemiddelde temperatuur, de kans op en de intensiteit van weersextremen, zoals hittegolven en zware buien. In het verlengde hiervan zal de kans toenemen op bijkomende gevolgen van deze gebeurtenissen, zoals natuurbranden en overstromingen. Deze mogelijke klimaateffecten kunnen impact hebben op leefgebieden van mensen en de natuur. Bepaalde gebieden kunnen hier in grote mate aan blootgesteld worden, afhankelijk van factoren zoals de grootte van het woongebied of de bevolkingsdichtheid. Echter, een grote blootstelling aan negatieve klimaateffecten hoeft niet te betekenen dat het daarom extra kwetsbaar is. Zo zal een overstroming in een gebied waar mensen op terpen of in drijvende huizen wonen weinig schade of slachtoffers als gevolg hebben. De mate waarin klimaateffecten tot schade en slachtoffers leidt, hangt dus af van de kwetsbaarheid van dat gebied of samenleving (PBL & KNMI, 2015).

De manier en mate van een systeem (zowel sociaal als sociaal-ecologisch) om zich aan te passen op mogelijke toekomstige gevolgen van klimaatverandering wordt ook wel hun adaptive capacity genoemd. Zo beschrijft Siders (2019) dit als: "De eigenschap van sociale en sociaal-ecologische systemen om zich aan te passen aan verandering".

Daarnaast legt PBL & KNMI (2015) het risico op kwetsbaarheid uit: "Het risico van klimaateffecten wordt bepaald door de combinatie van de kans op en de intensiteit van deze effecten, de blootstelling van mens, dier, plant en infrastructuur hieraan en de kwetsbaarheid van een samenleving voor schadelijke gevolgen van klimaatverandering" (p. 45).

4. Resultaten

In dit hoofdstuk zijn de stappen van de participatieroute ingevuld met de resultaten uit de enquête van Rijsewijk (2019) en de interviews die af zijn genomen in december 2019 met de Gemeente Groningen, Paddepoel Energiek, Energiewerkplaats Paddepoel en een bewoner van Paddepoel-noord; W.

De informatie uit de enquête is gebaseerd op de respons die afkomstig is van respondenten over de hele stad. De informatie van de gemeente Groningen is ook gebaseerd op alle inwoners van Groningen. De informatie van de overige interviews is toegespitst op de wijk Paddepoel. De interviewguides zijn te vinden in de bijlagen.

4.1 De participatieroute van Holstein

De tweede publicatie van het GRaBS-project verkent de relaties tussen de gevolgen van klimaatveranderingen in stedelijke gebieden en de wijze waarop bewonersgroepen het beste betrokken kunnen worden bij de plannen voor aanpassen aan klimaatverandering en de uitvoering daarvan (Holstein, 2011). De expertpaper is één van de eerste studies naar burgerparticipatie in planvorming voor klimaatadaptatie in de steden en stedelijke regio's van Europa.

De paper bevat o.a. een stroomdiagram; de 'participatieroute'. De methode illustreert stappen binnen de participatie-gebeurtenissen. Door deze methode te gebruiken, kan er een communicatiestrategie ontwikkeld worden die een goede verbinding tot stand brengt tussen het participatieproces als geheel, de input en voorstellen van alle deelnemers in het proces én de uiteindelijke besluitvormingsfase waarin de geplande maatregelen en strategieën voor klimaatadaptatie formeel worden goedgekeurd.

Holstein (2011) beschrijft in de paper dat participatie van belang is bij het behalen van plannen wat betreft adaptatie. Een plan moet draagvlak hebben onder de bewoners, waarbij het rekening houdt met de behoeften van toekomstige generaties. De cultuur waar mensen in leven is bepalend voor hun manier van kijken naar het klimaat. Persoonlijke ervaringen over klimaatverandering worden ook gekleurd door de cultuur waarin mensen leven en zullen wat betreft planvorming in participatie ook terug moeten komen. Er kan een kloof ontstaan wanneer de technische kijk op het begrip klimaatadaptatie van wetenschappers en beleidsmakers leidend is. De persoonlijke ervaringen en aspiraties van de burgers dienen in directe verbintenis gebracht te worden met de planvorming om betrokkenheid te realiseren. Er ontstaat alleen draagvlak als de leefwereld en de subjectieve beleving van het weer van bewoners wordt meegenomen in het ontwikkelen van een plan. Om een communicatiestrategie te ontwikkelen die rekening houdt met deze aspecten, komt de participatieroute van Holstein (2011) te pas.

De participatieroute illustreert een volgorde van stappen van participatiegebeurtenissen. Zoals Holstein (2011) verder uitlegt: *'Deze moeten op een begrijpelijke manier worden 'ontworpen' om te waarborgen dat er een goede verbinding tot stand komt tussen het participatieproces als geheel, de input en de voorstellen van alle deelnemers in dit participatieproces én de uiteindelijke besluitvormingsfase waarin de geplande maatregelen en strategieën voor klimaatadaptatie formeel worden goedgekeurd'*. De strategie formuleer je aan de hand van de stappen. Hieruit volgt een continue wisseling tussen de inhoudelijke onderdelen van de strategie en de boodschap die je wil communiceren. In de bijlage staan de stappen van de participatieroute uitgebreid beschreven, volgens de publicatie van Holstein (2011).

4.2 Stap 1. Bepaal welke informatie noodzakelijk is:

Algemene informatie over klimaatverandering onder bewoners

Uit de enquête van Rijsewijk (2019) is gebleken dat 10% van de respondenten scepsis ervaart wat klimaatverandering, de gevolgen en de invloed van de mens hiervan betreft. Uit de enquête komt naar voren dat de meest waargenomen overlast hitte en droogte is. Hierna volgt extreem weer en wateroverlast. Rond de 400 respondenten noemen overige vormen van overlast. Een ander gedeelte ervaart geen overlast en/of kennen dit niet toe aan klimaatverandering. Zo noemen ze dat wateroverlast ook te maken kan hebben met de toenemende mate van betegeling. Volgens de gemeente Groningen heeft de stad de laatste jaren nog niet te maken gehad met extreme regenval. Dit kan betekenen dat de bewoners van Groningen de verwachte negatieve klimaateffecten, wat betreft water, kunnen onderschatten. Om inzichtelijk te krijgen wat de kwetsbaarheden van de stad Groningen zijn heeft de gemeente stresstesten uitgevoerd, waardoor kritieke wateroverlast-locaties goed in beeld zijn en er een hittestresskaart is ontwikkeld. W. (2019) merkt op dat de riolering in de stad niet ingesteld is op de hevige regenval en ziet de straten in zulke omstandigheden dan ook blank staan. In Paddepoel liggen veel grasvelden en dit zou het overvloedige regenwater dusdanig absorberen dat ze geen wateroverlast hebben in de straat.

Verantwoordelijkheden

Ruim een derde van de respondenten acht zichzelf of de burens verantwoordelijk om iets te doen. Daarbij is opvallend dat eigenaren en huurders hierin niet lijken te verschillen. Zo'n 85% van de respondenten vindt dat andere partijen, zoals bedrijven en de industrie, verantwoordelijk zijn om de problemen op te lossen. Daarnaast worden overheden en de huidige politiek gezien als verantwoordelijk. Noemenswaardig is dat veel mensen zeggen dat het een kwestie is die alle bewoners van de planeet aangaat, waardoor iedereen verantwoordelijk is.

Volgens de gemeente Groningen is de grootste uitdaging het extern en intern samenwerken en gaat het om bewustwording bij de bewoners van Groningen, maar ook de collega's die binnen de gemeente werken.

Volgens Paddepoel Energiek (2019) kunnen wijkraden, de gemeente en vereniging van huiseigenaren bewoners stimuleren om hun omgeving aan te passen op het klimaat. Dit kan via de wijkraad en de wijkkrant. Het initiatief wil hier ook bij aansluiten en de verantwoordelijkheid op zich nemen om bewustwording te vergroten. De wijkraad en de gemeente zou moeten kijken waar adaptatie mogelijk is en dit adequaat uitvoeren. Dit wordt al wel gedaan, maar er worden ook nog bomen gekapt. Er worden uiteindelijk wel weer nieuwe bomen geplant, maar voordat een boom groot is, gaat er aardig wat tijd voorbij. Zo zegt Paddepoel Energiek: "Boompje groot, plantertje dood".

De gemeente Groningen zou vooral de verantwoordelijkheid hebben om informatie te verspreiden, subsidies aan te bieden en een platform aan te dragen op het gebied van klimaatadaptatie waarin burgers zelf actie kunnen ondernemen. Geef als gemeente de boodschap naar een wijk dat er iets moet veranderen in het kader van adaptatie en geef ze kaders om hierin te werken. Geef als gemeente de wijk de mogelijkheid en de verantwoordelijkheid om binnen een bepaald thema hun eigen oplossing te bedenken en faciliteer en help waar nodig. Dit werkt het beste voor een wijk (W., 2019).

Effectiviteit van het huidige beleid

De gemeente Groningen heeft maatregelen opgezet voor haar bewoners om klimaatadaptatie te ondersteunen. 75% van de respondenten heeft van één of meer van deze maatregelen gebruik gemaakt. Eén op de vijf heeft een geveltuin of een regenton en slechts een aantal hiervan heeft een vijver of een groen dak. Het zijn voornamelijk huiseigenaren die deze maatregelen hebben geraadpleegd. Veel respondenten geven

maatregelen die ze genomen hebben aan die vooral met mitigatie te maken hebben. Hierin benoemt de gemeente ook dat de meerderheid vooral druk bezig is met mitigatie in plaats van adaptatie. Dit heeft volgens de gemeente te maken met de bekendheid rondom de maatregelen. Zo suggereren ze dat de gemiddelde bewoner meer weet over het gebruik en het effect van zonnepanelen, dan van adaptieve maatregelen. De gemeente vindt dat de actiebereidheid onder bewoners vergroot dient te worden. Paddepoel Energiek (2019) voegt hier nog bij dat duurzaamheid een thema is die nu speelt in de wijk. Het thema is beter bekend bij de bewoners en inzichtelijk. De bewoners kunnen maatregelen inschatten op basis van opbrengsten en effectiviteit. De fysieke ruimte geschikt maken voor adaptatie is iets waar de bewoner (nog) niet bekend mee is en wat over het algemeen nog vaag en ongrijpbaar is.

Van de respondenten van de enquête vindt 67% dat ze zelf maatregelen kunnen nemen en 63% denkt dat dit zal helpen. Opvallend is dat men het effect van de buren positiever inziet. Zo vindt 72% dat hun buren zelf in staat waren om maatregelen te nemen en vindt 68% dat dit zal helpen.

Van alle respondenten zou 53% graag meer willen weten over buurtinitiatieven en is 41% geïnteresseerd in deelname. Het percentage die daadwerkelijk mee wil doen als er dergelijke initiatieven worden opgezet bedraagt 37%.

Het overgrote deel van de respondenten is niet bekend met de communicatiemiddelen van de gemeente. Van de mensen die wel bekend zijn met de middelen is 26% op de hoogte van de website van de gemeente Groningen en 17% van de bestaande social-media kanalen. Ongeveer 1 op de 10 van de inwoners weet van de infostand op Let's Gro of operatie Steenbreek. Slechts 3% is bekend met groningenklimaatbestendig.nl en 1% met de VergroenGroningen-app. Overigens geeft de gemeente Groningen in een interview aan dat de mensen die de infostand op Let's Gro bezochten vaak geïnteresseerd zijn en al iets van klimaatadaptatie weten. De gemeente heeft groningenklimaatbestendig.nl speciaal opgezet om bewoners handelingsperspectief te bieden. Overeenkomstig met de uitkomsten van de enquête van Rijsewijk (2019) geeft de gemeente aan dat de maatregelen als groningenklimaatbestendig.nl en de VergroenGroningen-app niet worden gevonden door de bewoners.

De gemeente Groningen bevestigt dat de bewoners nog te weinig aandacht hebben voor de aangeboden ondersteuning op het gebied van klimaatadaptatie, maar ziet hier een stijgende lijn in.

Behoeften van inwoners

Uit de enquête is ook gebleken dat 51% meer informatie behoeft en 29% dit niet heeft. Respondenten zijn benieuwd naar maatregelen die ze kunnen nemen bij weersextremen en noodsituaties, zoals extreme droogte, hitte en wateroverlast. Er is behoefte aan informatie die gericht is op de individuele (woon)situatie, waarbij respondenten zich bijvoorbeeld afvragen wat ze met hun balkon kunnen doen of wat ze kunnen doen als ze niet over een dak beschikken. Ook is er behoefte aan informatie over wat de gemeente zelf onderneemt binnen klimaatadaptatie en of zij wijk-, buurt- en dorpsinitiatieven faciliteert en/of hulpmiddelen als subsidies en materialen aanbiedt, zodat ze zelf aan de slag kunnen gaan.

Ongeveer een derde geeft aan dat ze geen informatiebehoefte hebben vanuit de gemeente. Zo geeft een deel aan dat ze al voldoende weten of zelf op zoek willen gaan. Ook noemt een gedeelte dat ze worden overspoeld door informatie en vinden klimaatverandering overdreven. Een gedeelte vindt dat dit geen taak moet zijn voor de gemeente en menen dat het geen lokale aangelegenheid moet zijn, maar een grootse aanpak verschaft. Ook vindt een deel dat de gemeente zich niet sterk moet mengen met de levens van inwoners en noemt een

gedeelte van de respondenten zelfs dat ze de gemeente niet in staat achten om de juiste informatie te kunnen geven.

De gemeente Groningen en buurtinitiatieven geven in een voorbeeld aan dat de bewoners van Paddepoel gebaat zijn bij een aantrekkelijke groene omgeving, omdat hier bijvoorbeeld kinderen zouden kunnen spelen. De groene omgeving draagt bij aan klimaatadaptatie, maar het begrip wordt niet genoemd door de bewoners. Zo kunnen er wensen onder de bewoners bestaan die bijdragen aan adaptatie, maar niet als zodanig worden genoemd. Het belang van framen binnen beleidsvoering is hierin belangrijk.

Burgerinitiatieven in de wijk Paddepoel geven ook aan dat de meeste mensen niet weten wat klimaatadaptatie inhoudt en dat de informatie die wordt gegeven tijdens co-creatie-momenten vaak aangepast is naar termen die begrijpelijk zijn voor de bewoners. Echter kan het uitleggen van het begrip ook tot verrassende resultaten leiden. Bewoners kunnen een situatie en bijbehorende maatregelen op de doelbewuste locatie beter begrijpen als er een volledige uitleg wordt gegeven. In deze situatie gaat het erom dat de beoogde plannen worden vertaald naar de leefwereld en de beleving van de bewoners. Hier is het risico-dialoog ook op gebaseerd. Ten slotte noemt het burgerinitiatief dat goed onderhouden wijken ook belangrijk zijn voor de bewoners van Paddepoel.

4.3 Stap 2. Ontwerp een netwerkstrategie (outreach)

De wijk Paddepoel

Paddepoel wordt volgens Energiewerkplaats Paddepoel (2019) getypeerd als een doorgewone jaren 60 wijk. Het unieke aan de wijk is dat er bewoners in bestaande wijkclubs zitten die de grote projecten van deze tijd hebben opgepakt, zoals project warmtenet. Paddepoel is een wijk waar voorheen veel studenten hebben gewoond waar bewoners zich aan geërgerd hebben. Sinds een paar jaar is kamergewijze-bewoning niet meer mogelijk en is er te zien dat er langzamerhand weer jonge gezinnen naar paddepoel komen. Het zuiden van Paddepoel is anders dan het noordelijke deel. Er is veel wijkvernieuwing geweest en er zijn nieuwe, dure koopwoningen gebouwd. Woningcorporaties, zoals Nijestee zijn ook in zuid gevestigd. Dit heeft volgens Energiewerkplaats Paddepoel voor grote sociale verschillen gezorgd. Ook noemt het initiatief dat wijken in Paddepoel waar weinig initiatief is een extra duwtje nodig zullen hebben om in contact te komen met de gemeente. Welke wijken dat zijn, werden niet genoemd. Paddepoel wordt door Paddepoel Energiek ook wel getypeerd om de ruime woningen en de hofjes. De ligging van de wijk zit vlak aan het Reitdiep en je bent vrij snel de stad uit. De noordelijke wijken zijn qua woningen heel wat goedkoper dan de zuidelijke wijken. Door het verschil in huizenprijzen zijn jonge gezinnen sneller geneigd om in de noordelijke wijken te gaan wonen.

Bewoner W. (2019) vindt de wijk prettig door de ruimte die het biedt. De huizen zijn mooi en de stoepen zijn breed, waardoor het ook kindvriendelijk is. De wijk wordt beschreven als een veilige en ruime wijk. Toen W. hier ging wonen verhuisden veel jonge gezinnen naar de wijk. In de jaren daarop zag hij dat er veel studenten in de wijk kwamen waar de wijkbewoners zich aan ergerden. Hijzelf heeft zich nooit geërgerd en woont er al jaren met plezier. W. beschrijft de wijk als een “dorp middenin de stad”. De ruimte en rust die je in een dorp hebt is ook aanwezig in de wijk. Dat is volgens W. karakteristiek aan Paddepoel. Verder merkt W. op dat de wijk ook uit veel groen en blauw bestaat.

Kansen op het gebied van communicatie

De gemeente Groningen (2019) noemt gebiedsteams als een mogelijkheid om als gemeente aan te sluiten op de lokale situatie in de wijk. De gebiedsteams zijn multidisciplinair opgezet en vertegenwoordigen verschillende afdelingen van de gemeente. De gemeente wil dat informatie laagdrempelig wordt en ook makkelijk te vinden is. Bijeenkomsten die op straatniveau plaatsvinden kunnen een waardevolle bron van ideeën van burgers in de wijk

zijn. Burgerinitiatief Energiewerkplaats Paddepoel (2019) denkt hetzelfde over deze manier van communicatie en acht een onafhankelijke partij, zoals een vertrouwenspersoon in de wijk, als de beste optie om met de bewoners diverse problemen in de wijk aan te pakken. Het belang van participatie binnen klimaatadaptatie is groot. In de wijk Paddepoel wordt participatiebeleid uitgevoerd waarbij de wijkraad betrokken is bij het project aan de Plutolaan. Bewoners zijn op deze manier gedurende het project betrokken geweest.

Ook liggen er kansen voor projectleiders om tijdens het uitvoeren van een project de mensen te informeren over het nut van het project en hoe de werkzaamheden en het resultaat bijdragen aan klimaatadaptatie. Op die manier komt het thema meer onder de aandacht en vergroot het bewustwording onder de bewoners. Ook wordt de kans groter dat mensen zelfstandig gaan inventariseren wat ze zelf kunnen doen. Deze communicatie wordt echter nog niet integraal uitgevoerd volgens de gemeente Groningen (2019).

Eén van de burgerinitiatieven waarmee is gesproken is Energiewerkplaats Paddepoel. Dit initiatief is gericht op leefbaarheid en duurzaamheid, waarbij ze “als professionele burgers projecten doen die de wijk ten goede komen” (Energiewerkplaats Paddepoel, 2019). Ook zijn er initiatieven als Paddepoel Energiek, die zich bezighouden met energiecoaching aan huis en stichting 050Buurtwarmte actief. In de wijk van Paddepoel is een werkvorm opgezet onder de naam Co-Creatie Paddepoel. Hier is een procesbegeleider aangesteld vanuit de wijkraad en er zijn werkgroepen actief. Co-creatie wordt vanwege de grote opkomst bij de bijeenkomsten door Energiewerkplaats Paddepoel (2019) en Paddepoel Energiek (2019) genoemd als een grote kans voor de gemeente om in contact te komen met de bewoners van Paddepoel. Bewoner W. (2019) noemt dat co-creatie een voorbeeld is van een manier om burgers te betrekken bij plannen en dat dit nergens anders in de stad op deze manier gaat. Beide burgerinitiatieven adviseren om een avond te organiseren en in gesprek te gaan met bewoners over klimaatadaptatie, maar de term klimaatadaptatie niet te noemen. Door over het thema te praten en het persoonlijk te maken voor iedere bewoner kan er inhoudelijk over gesproken worden. Ook adviseren ze om voorbeelden van projecten te laten zien waarin Paddepoel verwerkt is en te zorgen voor een efficiënte en adequate follow-up. Volgens het initiatief hebben veel mensen goede ideeën, maar komen om uiteenlopende redenen niet in contact met de gemeente.

Een taak van Energiewerkplaats Paddepoel, die ze voor zichzelf hebben geformuleerd, is dat ze het theoretische willen vertalen naar het lokale. Zo willen zij de maatregelen van klimaatadaptatie op een specifieke manier presenteren, waardoor mensen er enthousiast van worden. Dit kan alleen door het thema te koppelen aan mogelijkheden die de buurt graag ziet. “Groen moet niet alleen nodig zijn, maar ook leuk zijn”, (Energiewerkplaats Paddepoel, 2019). Ze stellen dat klimaatadaptatie goed aansluit bij de vragen uit de wijk, als ze worden gekoppeld aan lokale problematiek. “Een tuinman die de tuinen in de buurt onderhoud voor een klein bedrag kan al een verschil maken”, (Energiewerkplaats Paddepoel, 2019). Dit zal zorgen voor beweging in de wijk en initiatieven zijn een middel om burgers te betrekken in huidige projecten. W. (2019) voegt hieraan toe dat slim combineren de sleutel is om maatregelen te realiseren. Het initiatief noemt de VVE's (vereniging van eigenaren) als een manier om de bewoners kennis te laten maken met het thema van klimaatadaptatie en dit aantrekkelijk voor ze te maken. De vereniging kan zelf ook beslissingen nemen zonder dat de gemeente hierbij te pas hoeft te komen. Paddepoel Energiek (2019) voegt hieraan toe dat mensen tijd nodig hebben om betrokkenheid te vergroten. Het initiatief bedoeld dat de bewoners vaak een drukke baan hebben en moeilijk tot andere zaken willen komen, maar ook tijd in de essentie dat klimaatadaptatie een nieuw begrip is en moet landen bij de bewoners voordat ze stappen willen ondernemen. Het moet dichtbij komen. Als het te maken krijgt met de levens van de bewoners en ze dit merken in hun directe omgeving, dan komen mensen actie.

Het initiatief merkt op dat de gemeente gebaat is bij één partij per wijk om mee te praten, zoals een wijkraad. Dit zou voor alle initiatieven in de wijk betekenen dat ze de informatie en contactmomenten moeten samenvoegen in één bijeenkomst met de gemeente, zodat niet elke partij afzonderlijk benaderd hoeft te worden.

Paddepoel Energiek is een burgerinitiatief in Paddepoel dat sinds 2011 actief is met allerlei duurzaamheidsmaatregelen in de wijk. Het initiatief is begonnen in bij een vereniging van huiseigenaren. Vanaf 2015 is het initiatief onder de naam van Paddepoel Energiek van start gegaan om als club de wijk te helpen met verduurzamen van de woningen. In 2016 zijn ze begonnen met het benaderen van bewoners op het gebied van duurzame maatregelen. Paddepoel Energiek is betrokken bij het project Buurtwarmte, waarbij het project woningen in de Paddepoel wil aansluiten op een warmtenet die de huizen op een duurzame manier verwarmd. Het initiatief participeert bij het project, omdat ze voor de hele wijk werken en allerlei duurzame maatregelen ondernemen in de wijk. Eén van de projecten waar Paddepoel Energiek ook noemt is Warmtestad, waarbij de gemeente de buizen voor buurtwarmte aanlegt in de Plutolaan. Tegelijkertijd worden hier werkzaamheden uitgevoerd ten gunste van klimaatadaptatie, door nieuwe buizen te leggen, kan water opgeslagen worden en wordt het riool minder belast door de grote hoeveelheid aan regenwater dat verwacht wordt. Paddepoel Energiek heeft ook gepropageerd aan bewoners om groene daken te nemen om het regenwater op te kunnen slaan.

Kansen voor samenwerking

De gemeente zou volgens Energiewerkplaats Paddepoel de lokale communicatielijnen van de wijken moeten gebruiken om zoveel mogelijk mensen te bereiken. Dit betekent voor de initiatieven dat ze goed moeten samenwerken met de gemeente om dit mogelijk te maken. In de wijk zijn individuele initiatieven actief die niet op het internet gevonden worden. Deze zouden ook toegankelijk moeten worden voor de gemeente om de samenwerking te bevorderen. Een goed voorbeeld die de lokale communicatiekanalen optimaal benut is Paddepoel Energiek (2019). Zij gebruiken de wijkkrant om te propageren naar de bewoners van paddepoel en maken ze attent op zaken als o.a. subsidies. Ten slotte noemt het initiatief dat alle initiatieven kansen bieden om lokale bijeenkomsten op te zetten, waardoor de gemeente in contact kan komen met bewoners. Initiatieven kunnen helpen om de bewoners enthousiast te maken voor het onderwerp door de thematiek te vertalen naar de beleving van de bewoners en om de bewustwording te vergroten. Energiewerkplaats Paddepoel zou het onderwerp graag behapbaar willen maken voor mensen in de wijk. Paddepoel Energiek (2019) benadrukt het vertrouwen van bekende mensen in de wijk. Zo stellen ze dat mensen voornamelijk actie ondernemen door mond-op-mondreclame die ze van vrienden en familie hebben verkregen. Het imago van een persoon die zich al jaren in de wijk inzet kan mensen enthousiasmeren om actie te ondernemen in de wijk en dat het niet alleen gaat om het eigenbelang. Zoals Paddepoel Energiek (2019) zegt: “Vertrouwen komt te voet, maar gaat te paard”.

Wat er tijdens het project aan de Plutolaan gebeurde is een mooi voorbeeld van participatie. Bewoners van de plutolaan zijn uitgenodigd tijdens het project en de vraag is aan ze gesteld wat voor ideeën ze hadden over een herinrichting van de Plutolaan, nu deze al open lag voor het plaatsen van nieuwe buizen. Samen met de ideeën van de gemeente is de inrichting van de Plutolaan zo geworden zoals die nu is (Paddepoel Energiek, 2019).

Bewoner W. (2019) vertelt in het interview dat hij de toekomst voor de stad Groningen wat klimaatadaptatie betreft goed inziet. Hij benadrukt daarbij de Onlanden, de mogelijkheid om het riool aan te passen en om de infrastructuur hierop aan te passen. Hij suggereert ook dat als bewoners van de stad grootschalig hun tuinen weer groen zouden maken, dat de gemeente een hele grote reorganisatie van het rioolnetwerk wellicht kan vermijden. Hij benoemt Grunniger Power als voorbeeld. Een grote partij die op dezelfde manier als

Grunniger Power is opgesteld kan ook voor adaptatie helpen om maatregelen te realiseren. Zij kunnen dan via de gemeente faciliteren en bewoners betrekken.

Algemene barrières

Volgens de gemeente Groningen (2019) heeft de prioriteit van klimaatadaptatie deels te maken met de huidige politiek. In het coalitieakkoord is klimaatadaptatie wel opgenomen, maar sommige zaken in relatie tot de context van de stad kunnen meer prioriteit vragen. Wat prioriteit bij individuele bewoners betreft, merkt de gemeente op dat de mensen die de gemeente al benaderen vaak georganiseerd zijn en tijd hebben om bezig te gaan met het onderwerp. Aan de andere kant zijn er bewoners die de prioriteit schuiven naar hun primaire leven, waardoor klimaatadaptatie iets is waar 1. niet snel rekening mee wordt gehouden of 2. waar mensen geen actie in willen of kunnen ondernemen. Paddepoel Energiek (2019) benoemt ook dat veel mensen vaak geen tijd meer hebben om bezig te gaan met initiatieven buiten hun primaire leven om. Ze suggereren dat de gemiddelde arbeider het steeds drukker heeft gekregen in de afgelopen jaren en dat de meeste mensen dan geen zin meer hebben om naast hun werk zich nog in te zetten voor diverse initiatieven in de wijk. W. (2019) ziet zelfs een uitdaging in het mobiliseren van mensen in het uitvoeren van kleinschalige veranderingen aan het huis die adaptatie ten goede komen.

Diverse omstandigheden kunnen het aanpassen van de private ruimte lastig maken. Een voorbeeld hiervan zijn de entrees van de hofjes in Paddepoel. De gemeente kan ambities hebben om dit aan te pakken, maar moet ook toestemming van de eigenaren hebben. Er is volgens Energiewerkplaats Paddepoel (2019) ruimte in Paddepoel voor ideeën, maar de uitdaging ligt in het organiseren en de verdeeldheid hierin. Paddepoel Energiek (2019) noemt het verbeteren van de wijk zelfs een uitdaging. Het initiatief doelt hier op het organiseren van eigenaren om aanpassingen in de wijk te doen. De gemeente kan de publieke ruimte aanpassen wanneer dit nodig is, maar privaat terrein, wat wordt gedeeld door verschillende eigenaren binnen een vereniging van huiseigenaren, blijkt lastig. Het mobiliseren van mensen is lastig. Paddepoel Energiek heeft geprobeerd om de mensen te betrekken en ze kennis te laten maken met problemen en projecten in de wijk om de betrokkenheid te vergroten.

Volgens W. (2019) zijn de bewoners in Paddepoel veelal bezig met de transitie van gas naar elektrisch in de wijk. Adaptatie lijkt wel een onderwerp die hierop kan aansluiten, maar is geen levend onderwerp onder de bewoners. Dit komt door de urgentie van beide onderwerpen. W. benoemt dat er bijna altijd wel een ramp voorafgaand aan het probleem nodig is om mensen te doen beseffen dat het tijd is om er iets aan te doen. Voor het gas-probleem is dat de aardbevingsproblematiek geweest. In het licht van adaptatie is er nog niet veel ingrijpends gebeurd wat er voor zorgt dat de mensen de urgentie van het probleem niet inzien, terwijl die er wel is. Regenbuien worden steeds frequenter in de toekomst en de temperatuur wereldwijd stijgt. Als er meer problemen opzetten kan het zo zijn dat verzekeringsmaatschappijen de schade niet meer willen uitbetalen. Pas wanneer zulke dingen gebeuren begint met de urgentie van het probleem in te zien.

Barrières op het gebied van communicatie

Burgerinitiatief Energiewerkplaats Paddepoel (2019) twijfelt of woningcorporaties de aangewezen partij moet zijn om huurders te helpen. Zo stelt het initiatief dat de corporatie, in de perceptie van de huurder, de partij is die juist de aanstichter is van allerlei problemen in en rondom de woning. Wanneer er problemen in de huurwoningen zijn wordt de corporatie gezien als de partij die dit, het liefst zo snel mogelijk, moet oplossen. De combinatie van het onderhoud en het initiëren van klimaatadaptatie zou volgens het initiatief niet gelijktijdig kunnen werken.

Volgens Energiewerkplaats Paddepoel heeft de gemeente zich tot nu toe vooral gericht op wijken waar hoger-opgeleide mensen wonen. De gemeente gebruikt naar hun weten geen middelen om andere groepen te bereiken. Er zouden instrumenten op wijkniveau gebruikt moeten worden om alle burgers te bereiken en meer samenhang onderling te realiseren.

Mensen zouden zich af kunnen schermen van klimaatverandering door de apocalyptische manier van denken over het probleem. Het zou een heel groot probleem zijn die bijna niet op is te lossen. W. (2019) ziet een psychologische reactie van mensen die zich afschermen van het probleem, zodat ze er maar niet over hoeven na te denken. Aan de andere kant is het zo dat als het probleem rooskleuriger wordt aangedragen dan dat het in werkelijkheid is, dit ook niet werkt. Mensen hebben een eerlijk verhaal nodig en het gevoel dat het met elkaar op te lossen is. Dan komen ze wel in beweging. W. benoemt dat de mens in het verleden altijd al te maken heeft gehad met weersveranderingen en dat het zich altijd heeft moeten aanpassen, "Dat zit eenmaal in onze genen". Mobiliseren is het antwoord op het aandragen en beantwoorden van het klimaatprobleem. W. vult aan dat het aanreiken van het grotere plaatje kan helpen om mensen te mobiliseren. Hij geeft het voorbeeld van een uurtje minder douchen in de week. Als één iemand dit doet, dan zal het niet veel uitmaken, maar als iedereen dit doet, dan heeft het impact. Als de gemeente het effect van alle kleine inspanningen van alle bewoners kan laten zien aan de bewoners en daarbij vertelt dat ze op die manier een verschil maken, kunnen maatregelen als extra belasting voorkomen worden en zullen mensen inzien waarom het van waarde is om actie te ondernemen. Samen kunnen ze tot iets komen en op die manier zullen de maatregelen ook gepresenteerd kunnen worden.

Barrières op het gebied van financiën

De gemeente Groningen (2019) benoemt dat financiën een middel zijn om projecten op te zetten, maar dat niet alle ideeën mogelijk zijn. Zo kunnen alleen ideeën behartigd worden die binnen een vast budget passen. Dit moet duidelijk gemaakt worden bij de bijeenkomsten waar bewoners bij betrokken worden zodat ze weten in welke kaders er initiatieven op te zetten zijn. Paddepoel Energiek (2019) voegt hieraan toe dat het ook te maken heeft met de uitvoerbaarheid van de plannen en of dit ook uitgerold kan worden naar andere wijken. Het moet in die zin altijd een win-win-situatie blijven.

4.3 Stap 3. Stel de noodzakelijke investeringen vast voor de deelnemers

Opvallende locaties in de stad, waaronder Paddepoel

In de enquête van Rijsewijk (2019) konden bewoners op een kaart locaties aangeven waarvan zij dachten dat dit klimaatbestendig zou moeten worden. Typerende plekken wat hevige bestrating betreft zijn: winkelcentra zoals die van Vinkhuizen en Paddepoel, het Overwinningsplein, het Helpersplein, het Westerhavengebied en het winkelgebied van Haren. De Grote Markt, het stationsgebied en het gebied rond Der Aa-kerk noemt men als grote vlaktes waar het erg heet kan worden en waar weinig groen is. Bedrijventerreinen als Driebond, Euvelgunne, Sontplein, maar ook het UMCG worden genoemd. Bewoners geven aan dat platte daken ook mogelijkheden bieden voor groene daken en zonnepanelen en suggereren over het algemeen dat hitte en versterking aangepakt moet worden. De gemeente Groningen (2019) gaat hierin mee en benoemt dat 80% van de bewoners voornamelijk last heeft van hitte en plaatst de aangegeven locaties onder het hitte-eiland-effect. Energiewerkplaats Paddepoel (2019) bevestigt dat Paddepoel erg versteent is en dat er hitte zal optreden. W. (2019) zegt hierover dat Paddepoel over het algemeen behoorlijk groen en blauw is en dat de gebieden hierin minder met hitte te maken zullen hebben. Hij zegt wel dat de woningen in Paddepoel veelal niet goed zijn geïsoleerd en dat er op die manier wel hitteoverlast kan ontstaan. Het winkelcentrum is de grootste plek wat bedrijven betreft in Paddepoel. Volgens het initiatief willen de bedrijven wel graag iets doen aan het klimaat, maar de uitdaging ligt hem in het organiseren van maatregelen. Het pand bestaat uit allerlei verschillende eigenaren die over een beperkte hoeveelheid ruimte per eigenaar

beschikken. In het kader van duurzaamheid moeten de eigenaren allerlei data doorgeven, maar komt er geen positieve follow-up. Hier liggen kansen, omdat mensen wel graag iets willen doen. Paddepoel Energiek (2019) sluit zich aan bij de stijging van de hitte in de stad. Ze benoemen dat de stad in vergelijking tot omliggende dorpen vaak heter is door het gebrek aan groen. Het initiatief ziet ook dat de tuinen van vele studentenhuizen door de jaren heen zijn versteend omdat eigenaren zo weinig mogelijk onderhoud willen hebben aan de huizen.

Investerings op het gebied van maatregelen

Volgens de enquête van Rijsewijk (2019) geeft 48% van de respondenten aan dat ze van plan zijn om maatregelen te nemen. Huurders zijn van plan om geveltuinen of -beplanting aan te vragen, terwijl kopers nadenken over een groen dak. Respondenten geven ook aan dat er al veel is voorzien in de behoeftes. Informeren is nu belangrijk. Respondenten raden social media, televisie, de (buurt)krant of een nieuwsbrief aan om te gebruiken om de communicatie te bevorderen. W. (2019) noemt social media in combinatie met acties en campagnes in de stad, gecombineerd met het co-creatie initiatief om mensen te bereiken en veel respons te krijgen. Dit zou de gemeente zelfs kunnen combineren met de burgerinitiatieven die deze projecten ook op kunnen pakken.

De gemeente Groningen (2019) benadrukt het belang om tegelijkertijd te investeren in de interne en externe samenwerking rondom het thema klimaatadaptatie. Klimaatadaptatie is nog geen integraal thema, waardoor verschillende afdelingen van de gemeente hier geen rekening mee houden bij het opzetten van beleid en planvorming en de uitvoering hiervan. Sociale cohesie biedt mogelijkheden volgens de gemeente. Energiewerkplaats Paddepoel (2019) vindt dat het doel van klimaatadaptatie is bereikt als het thema in alle projecten en de vormgeving hiervan wordt meegenomen. Als klimaatadaptatie een levend onderwerp wordt tussen de burgers, kunnen ze elkaar aanspreken en begeleid bij het nemen van klimaatadaptieve maatregelen (Gemeente Groningen, 2019).

Energiewerkplaats Paddepoel (2019) ziet kansen in een mooie inrichting van de openbare ruimte. Paddepoel is de laatste tijd positief in het nieuws geweest door de vele veranderingen en projecten, zoals het warmtenet, die plaats hebben gevonden. Een grote uitdaging is het aanpakken van woningen in een gespikkelde wijk. Volgens het initiatief blijkt het in de praktijk bijzonder lastig om woningen aan te passen die in verloop van tijd verkocht zijn. Woningcorporaties passen dan de huurwoningen aan, maar mogen geen aanbod doen aan de eigenaren in de wijk.

Om mensen in contact te brengen met de gemeente adviseert Energiewerkplaats Paddepoel (2019) om één contactpersoon voor het thema klimaatadaptatie aan te stellen die de vragen van de bewoners doelgericht kan beantwoorden. Het zou helpen als mensen in de wijk al hun ideeën kunnen bundelen en dit bij een contactpersoon neer kunnen leggen. Volgens het initiatief kan dit erg simpel eruit zien. De gemeenteambtenaar moet het loket zijn en op de hoogte zijn van het thema en de ontwikkelingen in de stad.

Volgens Energiewerkplaats Paddepoel (2019) moeten beleidsmakers hun doelen vertalen, het liefst samen met de bewoners, naar deelprojecten in de wijk waar burgers zelf dingen in kunnen ondernemen. De rol van bewoners ligt bij het uitvoeren van acties binnen het kader van klimaatadaptatie wat bij uitvoering van beleid aantrekkelijk en passend is gemaakt voor de wijk.

Financiën

Er is geen budget specifiek gekoppeld aan klimaatadaptatie, maar er zijn verschillende facetten van de gemeente waar het proces van klimaatadaptatie uit gefinancierd kan worden en waar het thema verbonden aan is. Subsidies worden wel aangeboden vanuit de gemeente (Gemeente Groningen, 2019).

Een voorbeeld die Paddepoel Energiek noemt in het interview van 2019 is een scenario waarin de werknemer een groen dak nam op zijn schuur. Hiervoor kreeg hij een vergoeding vanuit de gemeente, maar ook van zijn werkgever. Bedrijven kunnen helpen om groene maatregelen te realiseren en te stimuleren.

Paddepoel Energiek (2019) geeft aan dat een kleine financiële bijdrage kan helpen om projecten op te zetten en mensen te betrekken. Ook Energiewerkplaats Paddepoel (2019) noemt een financiële vergoeding als een middel om bijeenkomsten op te zetten en mensen in beweging te krijgen. Zij benadrukken dat geld alleen een middel moet zijn om het fundament op te zetten. Als de gemeente en burgerinitiatieven mensen kunnen samenbrengen, zullen ze zelf wel actie willen ondernemen.

Investerings op het gebied van samenwerking

De gemeente Groningen werkt samen met de waterschappen, GGD en de veiligheidsregio. Er is een start gemaakt met gesprekken met zorg-en-welzijnsorganisaties en maatschappelijke organisaties. Dit geldt ook voor hulpdiensten als de brandweer, politie en ziekenhuizen. De gemeente geeft aan dat gebiedsteams kansen bieden om situaties sneller en doelmatiger op te kunnen lossen. Waar de meeste winst te behalen is, wat de gemeente betreft, is de samenwerking met corporaties en de individuele bewoner. Deze partijen zijn grondbezitter waar de gemeente geen uitspraak over kan doen. De stad bestaat voornamelijk meer uit privaat terrein, wat betekent dat corporaties en bewoners een aanzienlijke bijdrage kunnen leveren aan adaptatie. Echter benadrukt de gemeente wel dat de publieke ruimte ook tegelijkertijd moet worden aangepast. Energiewerkplaats Paddepoel (2019) is stemt hiermee in en vindt dat klimaatadaptatie overal nodig is. Paddepoel Energiek (2019) is van mening dat de publieke ruimte voorrang moet krijgen en stelt dat de publieke ruimte makkelijker aan te pakken is dan het private terrein. De publieke ruimte zou een voorbeeldfunctie kunnen krijgen voor de bewoners van de straat. Het initiatief ziet een grote uitdaging in het stimuleren van mensen als ze grotendeels zelf voor de kosten van de maatregelen moeten opdraaien. W. (2019) zegt echter dat de private ruimte niet achter kan blijven en dat dit ook nodig is om groningen klimaatbestendig te maken.

Energiewerkplaats Paddepoel (2019) ziet een uitdaging in het versterken van de bewegingen die er al zijn. Hierbij benadrukken ze ook het belang van het stimuleren van de trots en het buurtgevoel van de wijk. Het gebrek aan sociale cohesie zorgt voor een vermindering van sociale druk onder wijkgenoten die elkaar willen aansporen om groene maatregelen te nemen. Het initiatief merkt ook op dat verschillende partijen hun verantwoordelijkheden nog niet nemen. Als voorbeeld wordt de woningcorporaties genoemd. Er zouden verschillende huurwoningen zijn waar aanzienlijk groen aanwezig is voordat er nieuwe huurders in komen. Het beleid van de woningcorporatie zou zijn om dit groen te verwijderen in het licht van onderhoud aan de woning. Aan de andere kant zou er namens het VVE wel geprobeerd zijn om mensen te organiseren om het riool te verbeteren en zijn er opruimacties geweest door initiatieven als Paddepoel Energiek. Wat verantwoordelijkheden betreft heeft de gemeente twee belangrijke rollen volgens het initiatief. Zij hebben de regierol over de infrastructuur en de publieke ruimte, maar hebben ook de potentiële rol om het burgerloket te worden. Aanvullend zegt Energiewerkplaats Paddepoel (2019) hierover: "Zowel gemeente als initiatief zouden zich professioneler en pro-actiever op moeten stellen. Dus vindbaar zijn op het internet en telefoonnummers vermelden". Als het burgerinitiatief erin slaagt om hun eigen professionaliserings graad omhoog te krijgen, dan worden ze ook sneller gevonden door de gemeente en kan er beter samengewerkt worden.

Er zou een kans bestaan in het mobiliseren van bewoners door interessante sprekers uit te nodigen bij bijeenkomsten die een eerlijk verhaal vertellen over adaptatie. Zo vertelt W. (2019) in het interview dat er bij de vereniging van Bouwfondswoningen er leveranciers zijn

gevraagd om te komen praten over duurzaamheid. Aan de hand van deze spreker zijn er toen diverse kosten pakketten gemaakt van diverse energiemaatschappijen die inzicht gaven in de kosten en wat het zou opleveren voor de individuele bewoner. Daarnaast boden zelfs kortingen aan als meerdere mensen zich zouden inschrijven. Dit heeft gezorgd voor een grote opkomst bij de bijeenkomst en dat mensen zijn gaan nadenken over de aangereikte mogelijkheden. De beoogde maatregelen zijn op die manier passend en aantrekkelijk gemaakt aan de leefwereld van de bewoners. W. voegt daaraan toe dat mensen vaak wel bekend zijn dat er klimaatproblemen zijn, maar dat de eerste stap voor hun is of de maatregelen passen binnen de levens die ze nu leiden. Financiën is daarbij een belangrijke. Het belang van het klimaat is vaak een tweede reden om iets te ondernemen.

De gemeente Groningen (2019) geeft aan dat de participatieladder van Edelenbos wordt gebruikt om participatie vorm te geven. Ze stellen dat bewoners sneller actie kunnen ondernemen dan de gemeente. Zo kunnen huurders met woningcorporaties in gesprek gaan en hun belangen uitspreken en kunnen mensen met koophuizen directe aanpassingen maken. Ook kunnen ze zich hard maken voor een groene buurt en samenwerken op wijkniveau om iets te bereiken, met eventuele ondersteuning vanuit de gemeente. Een platform, speciaal voor adaptatie biedt kansen voor de participatie en communicatie naar burgers. W. (2019) voegt hieraan toe dat de gemeente voor grootschalige acties vaak veel tijd kwijt is aan het organiseren van bijvoorbeeld een nieuw riool. Bewoners kunnen dezelfde dag nog maatregelen ondernemen die op hetzelfde vlak kunnen helpen om bijvoorbeeld regenwater weg te nemen. Burgers kunnen, ook als geheel, veel effectiever werken.

Investerings op het gebied van kennis

Burgerinitiatief Energiewerkplaats Paddepoel (2019) schetst een situatie waarbij mensen die onder een woningcorporatie leven te maken hebben met verouderde en/of beschimmelde woningen. Dit zou komen door uiteenlopende redenen: zo houden mensen hun ramen dicht om hun woning beter te isoleren. W. (2019) benoemt dat mensen veelal klagen bij VVE's over de hoeveelheid water in de straat en het onvermogen van de riolering om dit weg te spoelen. Het zou ontzettend duur zijn om de capaciteit van de riolering aan te passen, zodat het regenwater verwerkt kan worden, maar dit is volgens W. niet in grote mate nodig. Mensen zijn vrijwel onbekend met de voordelen van een groene tuin. Als regenwater opgeslagen kan worden in een regenton en/of omgeleid kan worden door afvoering naar de tuin, dan kan een heleboel regenwater de grond in trekken, waardoor de riolering niet overbelast raakt en de straten niet blank komen te staan.

5. Discussie

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek besproken en wordt er gekeken wat het onderzoek heeft opgeleverd.

5.1 Interpretatie van resultaten

Validiteit

Het onderzoek is gericht op data-verzameling. De interviews zijn afgenomen aan de hand van een interviewgide die op is gezet op basis van vragen uit het multidisciplinair onderzoeksteam om inzicht te verkrijgen in het handelingsperspectief van de bewoners van Paddepoel en de mogelijkheden tot samenwerking tussen de bewoners, burgerinitiatieven, projectontwikkelaars, woningcorporaties en de gemeente. Dit onderzoek houdt richt zich op de bewoners, burgerinitiatieven en de gemeente. De resultaten zijn gebaseerd op interviews met een beleidsmedewerker van de gemeente Groningen, voorzitter van burgerinitiatief Paddepoel Energiek, medeoprichter van burgerinitiatief Energiewerkplaats Paddepoel en een bewoner van de wijk, die tevens onderzoeker en adviseur is op het gebied van klimaat.

De enquête van Rijsewijk (2019) die gebruikt is heeft inzicht gegeven in de kennis en het handelingsperspectief van de bewoners van de stad Groningen op het gebied van klimaatadaptatie. De enquête is door 3547 mensen ingevuld. De enquête is voornamelijk ingevuld door mensen boven de 34 jaar. Met de vragen van de interviews en de vragen van de enquête wilden we inzicht krijgen in de volgende punten:

1. Hoe de bewoners van Paddepoel naar de wijk kijken.
2. In hoeverre de bewoners van Paddepoel last hebben van de negatieve gevolgen van klimaatverandering.
3. Of de bewoners zich bewust zijn van de ondersteuning vanuit de gemeente.
4. Of het thema klimaatadaptatie aansluit bij vragen uit de wijk.
5. Hoe burgerinitiatieven zich verhouden tot de thematiek.
6. Hoe de rollen zijn verdeeld en hoe de samenwerking volgens de verschillende stakeholders eruit moet komen te zien.
7. Welke instrumenten er gebruikt worden en welke er nog gebruikt zouden kunnen worden volgens de respondenten.
8. Of klimaatadaptatie een prioriteit in de wijk is.
9. Hoe er rekening gehouden wordt met klimaatadaptatie in het vormen van beleid.
10. In hoeverre participatie een onderdeel is van het klimaatbeleid in de stad Groningen.
11. Welke partijen er nodig zijn voor succesvolle klimaatadaptatie in de stad Groningen.

De resultaten zouden een begin moeten vormen voor het invullen van de participatieroute van Holstein (2011) die kan leiden tot een goed afgewogen communicatiestrategie binnen het klimaatbeleid.

Resultaten en verwachtingen

Aan de hand van de punten die onder het kopje validiteit zijn genoemd worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd.

1. Paddepoel wordt over het algemeen beschouwd als een ruime en rustige jaren-60 wijk. Er is een duidelijke scheiding tussen noord en zuid te zien. Dit zou komen door het verschil in huizenprijzen en het aanbod aan sociale huurwoningen, wat voornamelijk in zuid gevestigd is. Dit zou voor sociale verschillen zorgen in de wijk. In Paddepoel Noord wonen veel jonge gezinnen. De wijk is karakteristiek in de vorm van de vele bewoners die betrokken zijn bij initiatieven en projecten opstarten. Paddepoel Noord heeft in het verleden te maken gehad met veel studenten in de wijk waar diverse bewoners zich aan hebben geërgerd. We hadden

voorafgaand geen verwachtingen hoe de bewoners naar hun wijk keken. Hier wilden we achter komen door middel van het veldonderzoek.

2. Uit de enquête van Rijsewijk (2019) is gebleken dat extreme hitte het meest wordt ervaren onder de bewoners van Groningen. Het winkelcentrum in Paddepoel is een plek waar het hitte-eiland-effect optreedt. Dit hadden we verwacht, aangezien de gemeente stresstesten heeft uitgevoerd en dit online heeft gepubliceerd (Gemeente Groningen, 2020). Bewoners van de wijk hebben ook problemen ervaren met de afvoer van regenwater volgens burgerinitiatief Paddepoel Energiek. Uit de enquête bleek ook dat de meerderheid van de respondenten vooral maatregelen noemde die met mitigatie te maken hadden. Klimaatadaptatie is van zichzelf een vrij jong begrip, dus we hadden verwacht dat dit niet als zodanig bekend zou zijn onder de bewoners.

3. Uit de enquête van Rijsewijk bleek dat 75% van de inwoners bekend is met ondersteuning vanuit de gemeente. Geveltuinen en regentonnen werden het meest genoemd. Slechts een aantal hiervan hadden een groen dak of een vijver. De gemeente Groningen heeft meerdere subsidies vrijgesteld, mede op hun website, maar die worden niet gevonden. Slecht een klein deel van de respondenten is bekend met de communicatiemiddelen van de gemeente, waarvan de website het meest bekende middel is. Respondenten verzoeken om kanalen als social media, televisie, kranten en/of een nieuwsbrief te gebruiken. Hier is opmerkelijk dat de gemeente al communicatiekanalen gebruikt die de respondenten adviseren. Het zou waardevol zijn om te kijken in hoeverre en op wat voor manier de kanalen worden gebruikt.

4. Klimaatadaptatie lijkt geen bekend begrip te zijn onder de bewoners van Paddepoel. Op dit moment is duurzaamheid, gekoppeld aan het project van het warmtenet de belangrijkste prioriteit. Echter blijkt wel dat de bewoners van Paddepoel geïnteresseerd zijn in maatregelen die met klimaatadaptatie te maken hebben. Zo zouden ze graag meer groen willen zien. Ook zouden maatregelen gekoppeld kunnen worden aan projecten die om andere doeleinden in het leven worden geroepen. Zo is er bij het aanleggen van het warmtenet aan de plutolaan ook om de regenwaterafvoer gedacht. Maatregelen van klimaatadaptatie dienen gekleurd en gepersonaliseerd te worden naar de behoeftes en leefwereld van de mensen in de wijk om draagkracht te krijgen. In sommige gevallen blijkt zelfs dat het uitleggen van het begrip tot verrassende resultaten kan leiden, zoals is gebeurd bij de co-creatie bijeenkomst met de gemeente over wadi's. Ook daar geldt dat het plan in de leefwereld van de bewoner is gekomen en dat dit dan draagkracht lijkt te krijgen. Beide burgerinitiatieven sturen hierop aan. Daarentegen kan de financiering en de hoeveelheid aan individuele vrije tijd voor barrières zorgen. Het mobiliseren van mensen is de grootste uitdaging voordat de maatregelen geïmplementeerd kunnen worden. Het framen van beleid op het gebied van klimaatadaptatie wordt wetenschappelijk ook aangetoond als effectief en zelfs nodig. Het aanbieden van verschillende kaders om na te denken over het onderwerp gaat de valkuil van de theoretische lading van het onderwerp uit de weg (de Boer, 2012).

5. Burgerinitiatieven staan open voor samenwerking en zouden graag als medium willen dienen om de burgers te helpen bij vragen in de wijk. Paddepoel Energiek doet dit al op gebied van duurzaamheid en Energiewerkplaats Paddepoel zou graag de taak op zich nemen om de thematiek te vertalen naar de wijk. Energiewerkplaats acht klimaatadaptatie nodig, terwijl Paddepoel Energiek de prioriteit meer richt op de verduurzaming van woningen, maar vindt klimaatadaptatie uiteindelijk wel nodig.

6. Veel bewoners kijken naar zichzelf als verantwoordelijke. Wij hadden dit van tevoren anders ingeschat. In de enquête van Rijsewijk (2019) vindt een groot gedeelte van de inwoners klimaatverandering een kwestie die de hele planeet aangaat, waardoor iedereen verantwoordelijk is. Wat opvalt is dat veel mensen tegelijkertijd ook denken dat een gedeelte van de inwoners wel maatregelen kan treffen, maar dit niet als effectief beschouwt.

Externaliserend kijken de inwoners vooral naar de bedrijven en de industrie als verantwoordelijke. Op de vraag of de gemeente verantwoordelijk is om hier iets mee te doen werden uiteenlopende antwoorden gegeven. Zo zouden ze informierend en faciliterend moeten zijn, maar ook afstandelijker, omdat ze niet in staat worden geacht om de juiste informatie te verspreiden. De regierol wordt vanuit de burgerinitiatieven voor een groot deel bij de gemeente gelegd, maar benadrukt wel dat de initiatieven zelf ook veel kunnen opzetten. Vereniging van huiseigenaren zouden samen met andere initiatieven als de wijkraad elkaar en de wijk kunnen stimuleren om zelf dingen op te pakken. De gemeente ziet zichzelf als informierend en faciliterend. Ook benadrukken ze het belang van participatie omdat het effectiever en sneller is, maar ook omdat de gemeente niet kan bepalen wat er met privaat terrein gebeurt. Dit terrein is nodig om de stad klimaatbestendig te maken. Burgerinitiatieven pleiten voor een professionalisering van de gemeente en de initiatieven. Alle informatie moet makkelijk vindbaar en persoonlijk zijn.

7. De gemeente heeft een scala aan instrumenten die ze gebruiken. Daaruit blijkt dat de communicatiemethoden het minst effectief zijn. De resultaten uit de enquête zijn afkomstig van een inwonerspanel die gekoppeld is aan de gemeente. Burgerinitiatieven geven aan dat de gemeente meer gebruik moet maken van de lokale communicatiemogelijkheden zoals de wijkkrant en co-creatie Paddepoel en de informatie die ze aandragen moeten koppelen aan de wijk Paddepoel. Burgerinitiatieven geven ook aan dat ze een bijzondere positie in de wijk hebben. Ze zijn bekend met de mensen en staan op die manier dicht bij. Vertrouwen wordt meerdere keren benoemd als een belangrijke waarde in het vertellen van een verhaal over klimaatadaptatie. Tevens wordt meerdere malen geadviseerd door zowel de burgerinitiatieven als W. om een eerlijk verhaal te vertellen en het thema direct te koppelen aan de wijk. Subsidies bestaan al en dienen onder de aandacht te brengen bij de bewoners. Gebiedsteams is een instrument wat de gemeente op het oog heeft om dicht bij de bewoners te komen. Deze gebiedsteams zijn een multidisciplinair team die kennis van zaken kan geven aan de bewoners. Energiewerkplaats Paddepoel raad een loket aan, speciaal voor klimaatadaptatie en/of klimaatgerelateerde zaken waar alle burgers hun vragen kunnen stellen en die laagdrempelig en makkelijk te benaderen is.

8. Klimaatadaptatie heeft in de visie van de gemeente een grote prioriteit, omdat de verwachting is dat het klimaat verder zal veranderen en de stad zich moet wapenen tegen toekomstige negatieve gevolgen. Deze prioriteit blijkt in de praktijk nog niet tot zijn recht te komen omdat er intern nog niet wordt samengewerkt aan het thema. Het zou verankerd moeten worden binnen elk beleid. Burgerinitiatieven geven aan dat Paddepoel voornamelijk prioriteit ziet in de verduurzaming. Een reactie van bewoners hierin ontbreekt omdat er geen informatie over is in de enquête van Rijsewijk (2019). Het blijkt wel uit de enquête dat de inwoners bezig zijn met mitigatie en dat het grootste gedeelte het verschil tussen mitigatie en adaptatie niet kunnen duiden. De gemeente vraagt zich af in hoeverre de inwoners in kunnen schatten welke uitdagingen het veranderende klimaat kan brengen. Zoals genoemd is in één van de interviews met W. is er vaak een ramp nodig om mensen te doen beseffen dat iets anders moet. De gemeente Groningen bevestigt dat de stad in de afgelopen jaren niet veel extreme regenval heeft meegemaakt en dat daarom de potentiële kans van schade door wateroverlast wordt onderschat.

9. Zoals benoemd is klimaatadaptatie nog geen onderdeel van het huidige beleid. De gemeente noemt dit als een uitdaging om zowel intern als extern samen te werken wat klimaatadaptatie betreft. Er is geen budget die zich focust rondom klimaatadaptatie, maar kan gefinancierd worden vanuit andere afdelingen die op verschillende manieren te maken hebben met klimaatadaptatie. Het project aan de plutoaan is een voorbeeld hoe er wel rekening is gehouden met klimaatadaptatie. Bij het aanleggen van de buizen voor het warmtenet is er om de afvoer van regenwater gedacht.

10. Op het moment van schrijven werkt de gemeente actief aan het ontwikkelen van een klimaatbeleid. Hiervoor zijn onder andere stresstesten uitgevoerd en een hittestresskaart gemaakt waar plekken zijn aangewezen waar het hitte-eiland-effect plaatsvindt. Ook is er duidelijk welke locaties een risico vormen voor wateroverlast. Groningen heeft een website opgezet, groningenklimaatbestendig.nl die handelingsalternatief biedt voor de inwoners. Er zijn verschillende subsidies opgezet die het mogelijk maken voor bewoners om maatregelen te nemen. De gemeente werkt met de participatieladder van Edelenbos om te bepalen hoe zij de mate van participatie willen vormgeven. Er zijn in het verleden projecten geweest waar de gemeente de bewoners gedurende het hele proces heeft betrokken. Dit is een voorbeeld van hun participatiebeleid.

11. Vrijwel iedereen is op een dergelijke manier nodig voor een succesvolle klimaatadaptatie in Groningen. Bewoners, zowel huurders als kopers, zijn nodig om de private ruimte klimaatbestendig te maken. Huurders kunnen dit doen door met woningcorporaties te praten over maatregelen die ze zelf willen ondernemen. Eigenaren van huizen kunnen direct aanpassingen maken waardoor hun huis klimaatbestendig gemaakt kan worden. Ze kunnen elkaar motiveren en stimuleren om maatregelen te nemen en samenwerken, binnen opgezette kaders van de gemeente, om adaptatie te realiseren. De gemeente dient te informeren, samen met de burgerinitiatieven. Ook hebben zij de regierol en moeten faciliteren waar dat nodig is. Ze moeten de maatregelen voor klimaatadaptatie laagdrempelig en bereikbaar maken voor iedereen. Corporaties en bedrijven kunnen, vanwege de grote oppervlaktes die ze beschikken, aanpassingen doorvoeren, maar het ook mogelijk maken voor werknemers om met vergoedingen voor groene alternatieven te kiezen. Burgerinitiatieven kunnen de brug vormen tussen de inwoners en de gemeente en zijn in staat om mensen bij elkaar te brengen en initiatieven te starten.

5.2 Beperkingen van het onderzoek

Tijdens het onderzoeksproces is er in december 2019 een enquête verspreid in Paddepoel-Noord. Als multidisciplinair onderzoeksteam zijn we langs de huizen gegaan om flyers uit te delen met een qr-code erop, waarna de bewoners online de enquête konden invullen. Hierbij merkten we dat we met weinig bewoners in contact konden komen over het onderwerp. Zo werden er geen deuren geopend of waren mensen minimaal tot niet geïnteresseerd in het onderwerp. De enquête heeft in de eerste 2 weken een respons gehad van zo'n 12 personen. Te weinig om conclusies uit te trekken. Na overleg met het onderzoeksteam kwamen we op twee mogelijke verklaringen voor dit gebrek aan respons. Het tijdsbestek van het uitzetten van de enquête viel samen met de periode van de sinterklaasviering, waardoor de enquête mogelijk is ondergesneeuwd. Een andere verklaring is een vermoeidheid aan klimaatgerelateerde projecten en enquêtes. Er is activiteit geweest in paddepoel met vragenlijsten, wat kan verklaren dat mensen minder open stonden om een extra enquête in te vullen. Om toch informatie te gebruiken over de bewoners in Paddepoel hebben we de stadsenquête van Rijsewijk (2019) geraadpleegd. De enquête richt zich op klimaatadaptatie in de stad en hoe de bewoners zich verhouden tot het onderwerp. De vertegenwoordiging van de bewoners bestaat dus niet alleen uit de bewoners van Paddepoel, maar representeert ze wel. De enquête van Rijsewijk (2019) bracht voldoende informatie met zich mee om te kunnen gebruiken in dit onderzoek.

Alle interviews zijn afgenomen aan de hand van een interviewguide die ontworpen is vanuit het multidisciplinair onderzoeksteam waarin wij het onderzoek hebben gedaan. Alle vragenlijsten zijn gebaseerd op de beoogde informatie die alle onderzoekers nodig hadden en gestructureerd naar de respondenten: bewoners, burgerinitiatieven, woningcorporaties, gemeenten en projectontwikkelaars. De vragenlijsten gaan in op verschillende perspectieven op het gebied van bekendheid met het thema klimaatadaptatie en het effect van klimaatverandering, rollen, verantwoordelijkheden en samenwerking.

Dit onderzoek heeft zich vooral gefocust op de onderlinge samenwerking tussen bewoners, burgerinitiatieven en de gemeente. Woningcorporaties zijn meegenomen omdat de individuele huurders te maken hebben met de corporatie. Over de beoogde samenwerking tussen de gemeente en de woningcorporaties op het gebied van klimaatadaptatie verwijzen we naar het onderzoek die binnen ons multidisciplinair team is uitgevoerd. Deze brengt de interactie tussen de gemeente en de woningcorporaties in Paddepoel in kaart en geeft inzicht in de manier hoe woningcorporaties bezig zijn met klimaatgerelateerde onderwerpen.

5.3 Aanbevelingen naar aanleiding van de resultaten

Dit onderzoek is een begin van een inventarisatie van wensen en behoeften van de bewoners van Paddepoel binnen klimaatadaptatie en de plannen die de gemeente heeft om dit uit te voeren. Het onderzoek draagt bij aan het ontwikkelen van een communicatiestrategie voor de gemeente Groningen. Vervolgonderzoek kan bijdragen aan het onderzoek door grondiger te onderzoeken wat de beleving van de burgers is in de wijk waar ze wonen. Het onderzoek gaat niet diep in op de financiële situaties van de inwoners. Deze inzichten kunnen duidelijk maken welke financiële mogelijkheden de inwoners hebben om maatregelen te realiseren, waarop de gemeente wellicht haar subsidies kan aanpassen. De methode in dit onderzoek kan tevens gebruikt worden om communicatiestrategieën te ontwikkelen voor andere locaties. Door de stappen van de participatieroute te personaliseren aan de locatie kan er bepaald worden op welke manier er participatiebeleid gerealiseerd moet worden.

6. Conclusie

Bij het uitvoeren van het onderzoek hebben we de volgende hoofdvraag aangehouden: *Hoe kan er een samenwerkingsrelatie worden gerealiseerd tussen de gemeente Groningen en de bewoners van Paddepoel op het gebied van participatie m.b.t. klimaatadaptatie?* Daarbij hebben we de volgende deelvragen opgesteld om de hoofdvraag te beantwoorden:

1. Wat is klimaatadaptatie?
2. Wat is de participatieroute?
3. Hoe zijn de rollen verdeeld?
4. Wat zijn kansen en barrières ten opzichte van samenwerking?
5. Hoe kan het product geïmplementeerd worden in de wijk?

Klimaatadaptatie is een vrij nieuw begrip. Bij klimaatverandering wordt al gauw gedacht aan het tegengaan van CO₂ en zonnepanelen. Het terugbrengen van de uitstoot van broeikasgassen is de definitie van mitigatie. Tegen de tijd dat de broeikasgassen volledig zijn teruggebracht en dat klimaatverandering onder controle is, zal het klimaat dusdanig veranderd zijn dat het aanpassingen in het dagelijks leven vereist. De fysieke ruimte zal aangepast moeten worden aan de toename van regenbuien en langere en intense periodes van hitte en droogte. Groene en blauwe maatregelen en het herinrichten van de publieke en private ruimte kunnen ervoor zorgen dat de mens zo min mogelijk overlast ervaart van deze verwachte toename van negatieve klimaatverandering, maar de verandering van de private ruimte vereist medewerking van alle grondeigenaren. Het samenbrengen en overtuigen van deze stakeholders lijkt een grote uitdaging te zijn. Klimaatadaptatie betekent kortweg dus: het aanpassen aan het veranderende klimaat.

In een publicatie van het GRaBS-project, een pan-europees project die zich richt op klimaatadaptatie, staat een methode beschreven hoe beleidsmakers een communicatiestrategie kunnen vormgeven en uitvoeren, aan de hand van informatie die van de doelbewuste locatie is verkregen. Deze methode heet de 'participatieroute' en is een stroomdiagram die door middel van 5 stappen tot een communicatiestrategie komt. De stappen inventariseren:

1. De informatie die nodig is om het bewustzijn over de impact van klimaatverandering te vergroten;
2. Hoe er een netwerkstrategie die outreachend van aard is opgezet kan worden;
3. Welke investeringen er nodig zijn;
4. Hoe het participatieproces gepland moet worden aan de hand van ijkmomenten in het besluitvormingsproces en;
5. De voorbereiding van de communicatiestrategie.

Deze participatiemethode kan de gemeente Groningen helpen om nauwkeurig te bepalen hoe de participatie eruit moet komen te zien, zodat dit geïmplementeerd kan worden in het beleid.

De partijen waar het onderzoek zich op gericht heeft zijn bewoners, burgerinitiatieven en de gemeente Groningen. Daarbij zijn woningcorporaties en bedrijven ook genoemd, maar dit behoort niet tot de partijen die in het onderzoek zijn behandeld. In het onderzoek is de wijk Paddepoel geselecteerd en zijn de volgende stakeholders betrokken: burgerinitiatief Energiewerkplaats Paddepoel, burgerinitiatief Paddepoel Energiek, Buurtbewoner W. die tevens adviseur en onderzoeker is op het gebied van klimaatgerelateerde zaken en een beleidsmaker van de gemeente Groningen. Om een beeld te krijgen van zoveel mogelijk bewoners is de enquête van Rijsewijk (2019) gebruikt.

Uit het onderzoek is gebleken dat de bewoners een grote rol spelen in het klimaatbestendig maken de stad. Grondbezitters zijn in staat om een groot gedeelte van de oppervlakte van de stad aan te passen. Het is van belang dat zoveel mogelijk inwoners participeren om zo de stad klimaatbestendig te krijgen. De rol van de bewoners komt vooral neer op het uitvoeren van maatregelen en instemmen met plannen van de gemeente om de fysieke omgeving in de wijk klimaatbestendig te maken, terwijl de gemeente Groningen het mogelijk moet maken dat zoveel mogelijk inwoners maatregelen kunnen uitvoeren. Burgerinitiatieven kunnen een belangrijke rol spelen in het verbinden van de gemeente en haar inwoners om deze rollen te doen vervullen.

Uit het onderzoek is gebleken dat er verschillende aspecten meespelen in het effectief opzetten en uitvoeren van klimaatbeleid. Zo is er in het onderzoek gekeken naar de kansen en barrières in de samenwerking om participatie te realiseren. Zo is er gebleken dat inwoners weinig bekend zijn met het thema van klimaatadaptatie. Bij het bevragen noemt de meerderheid voorbeelden die vooral met mitigatie te maken hebben. Een groot gedeelte van de mensen die bevestigd is geloven dat klimaatverandering bestaat en dat de invloed van de mens hier een rol in speelt en kan spelen.

Barrières die adaptatie kunnen hinderen zijn onder andere: het gebrek aan algemene kennis en informatie over het onderwerp en over mogelijke ondersteuning en maatregelen vanuit de gemeente, de subjectieve urgentie van het probleem, gebrek aan tijd en ruimte om te kunnen participeren, beperkte communicatiemogelijkheden vanuit de gemeente en vanuit de wijken, het gebrek aan interne en externe samenwerking op het gebied van klimaatadaptatie van de gemeente Groningen, verdeelde verantwoordelijkheden, financiën en verdeeldheid onder bewoners.

Kansen in het adaptatieproces zijn onder andere: de mogelijkheid om het thema klimaatadaptatie te vertalen naar wijkniveau, de samenwerking met burgerinitiatieven om inwoners te bereiken, de hoeveelheid aan subsidies die de gemeente beschikbaar stelt, co-creatie Paddepoel, de mogelijkheid van de burger om zelfstandig snel te kunnen handelen wanneer de bewustwording is vergroot, een mogelijke koppeling met het thema duurzaamheid en de mogelijkheid van mensen om elkaar te stimuleren, motiveren en mee te nemen in maatregelen die ze kunnen ondernemen.

In dit onderzoek zijn de eerste drie stappen van de participatieroute ingevuld met informatie die verkregen is uit literatuur en het veldonderzoek. De stappen zijn een begin in het ontwikkelen van een communicatiestrategie en kunnen gebruikt worden in het ontwikkelen van het participatiebeleid.

7. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk volgen de aanbevelingen in relatie tot de doelstelling van het onderzoek, de verdere ontwikkeling/toepassing, de samenwerking en inbedding binnen de bredere context en de kansen voor de organisatie.

Doelstelling van het onderzoek

Het doel van het onderzoek was om een samenwerkingsrelatie tussen de gemeente Groningen en de bewoners van Paddepoel te realiseren op het gebied van participatie omtrent klimaatadaptatie. De onderzoeksvraag bij deze doelstelling luidt als volgt: *Hoe kan er een samenwerkingsrelatie worden gerealiseerd tussen de gemeente Groningen en de bewoners van Paddepoel op het gebied van participatie omtrent klimaatadaptatie?*

Hiervoor is een product ontworpen waarmee het bewustzijn over het thema kan worden vergroot en er een passende communicatiestrategie kan worden ontwikkeld, gepersonaliseerd aan de wijk. Bijvoorbeeld marketingcampagnes kunnen helpen om bewustzijn te weeg te brengen. Klimaatadaptatie moet een levend begrip worden, waardoor mensen zelf actie gaan ondernemen.

Verdere ontwikkeling/toepassing

Bij het toepassen van de participatieroute geldt: hoe meer informatie er wordt verzameld, hoe vollediger de uiteindelijke communicatiestrategie zal zijn. Voor verdere ontwikkeling wordt aangeraden om meer informatie te verzamelen over de inwoners, zoals de financiële mogelijkheden en de actiebereidheid. Het is belangrijk om dit per wijk te doen, omdat iedere locatie om een andere aanpak kan vragen.

Bovendien kan het GRaBS-project een waardevolle bron zijn om te kijken hoe participatie is gerealiseerd op verschillende andere locaties.

Samenwerking en inbedding in de bredere context

Het onderzoek dient ter inventarisatie van de verhoudingen tussen de gemeente en haar bewoners en is een toevoeging aan het beleid voor een veranderend klimaat.

Klimaatadaptatie is een onderwerp dat iedereen aangaat en om het belang ervan onder het licht te krijgen, is het belangrijk dat de gemeente daar het voortouw in neemt. Zo kan de gemeente Groningen als voorbeeldfunctie dienen en wellicht zorgen voor een positieve olievlek in de gemeenschap. Ze kunnen dit doen door te laten zien wat klimaatadaptatie kan betekenen voor de inwoners door de co-creatie bijeenkomsten te gebruiken en samen met de burgerinitiatieven ervoor zorgen dat mensen zich mobiliseren om te participeren aan de hand van voorbeelden wat ze met de wijk willen doen. Door in gesprek te gaan met de bewoners kunnen beide partijen nadenken over de inrichting van de wijk en gelijkwaardig beslissen over de toekomst van de wijk. Door de participatieroute uit te werken waar in het onderzoek een begin aan is gemaakt, kan een communicatiestrategie ontworpen worden die de samenwerking en participatie zal garanderen. De resterende twee stappen zijn in te vullen door de beleidsmakers. We bevelen de publicatie van Holstein (2011) aan om grondig te bestuderen bij het vormgeven van de laatste twee stappen. Op deze manier kunnen andere gemeenten een voorbeeld nemen de gemeente Groningen.

Kansen voor de organisatie

Duurzaamheid is een onderwerp dat leeft in de wijk Paddepoel. Men is bekend met het begrip en wordt regelmatig geïntroduceerd met dergelijke projecten, zoals het warmtenet in de Plutolaan en de transitie van gas naar elektriciteit. Uit het veldonderzoek is echter gebleken dat de meeste mensen geen onderscheid weten te maken tussen mitigatie en adaptatie en dat mitigatie vooralsnog meer aandacht krijgt. Hoewel mitigatie en adaptatie twee verschillende begrippen zijn, delen ze een overkoepelend thema: klimaatverandering. Als de gemeente Groningen klimaatadaptatie kan koppelen aan de huidige ontwikkelingen binnen duurzaamheid, dan kunnen zowel mitigatie als adaptatie evenveel geïmplementeerd

worden. Door verschillende kaders aan te bieden om na te denken over het onderwerp (framen), wordt de theoretische lading van het onderwerp uit de weg gegaan.

Literatuurlijst

Arcadis. (2019, 16 december). *Rotterdamse Schouwburgplein: proeftuin voor klimaatbestendige, circulaire steden* [Afbeelding]. Geraadpleegd van <https://www.arcadis.com/nl/nederland/wat-we-doen/projecten/europa/nederland/rotterdamse-schouwburgpleinproeftuin-voor-klimaatbestendigecirculaire-steden/>

Boer, de J. (2012). *Inzichten over het duiden van klimaatgerelateerde informatie om participatie bij adaptatieprojecten te bevorderen*. Amsterdam, Nederland. Vrije Universiteit Amsterdam.

Boogaard, F.C., et al. (2017), *Web-based international knowledge exchange tool on urban resilience and climate proofing cities*: www.climatescan.nl. In: International Conference On urban Drainage (ICUD). Paper presented at 14th IWA/IAHR international conference on urban drainage (ICUD), Prague, Czech Republic, 10/09/17 - 15/09/17, pp. 1942-1945.

Gemeente Groningen. (2020, Januari 8). *Meer weten*. Opgehaald van Groningen Klimaatbestendig: <https://groningenklimaatbestendig.nl/meer-weten/>

Holstein, A. (2011), *Participatie in Klimaatadaptatie*. London: Town and Country Planning Association.

Klein, R.J.T., et al. (2005), *Integrating mitigation and adaptation into climate and development policy: three research questions*. Environmental Science and Policy, 8 (6) (2005), pp. 579-588.

Klein, R.J.T., et al. (2017), *Advancing Climate Adaptation Practices and solutions: Emerging Research Priorities*. Stockholm Environment Institute Working paper, 2017 (07), Stockholm: Stockholm Environment Institute.

Klimaat voor Ruimte, P. (2019, Oktober 8). *Adaptatie*. Opgehaald van Klimaat voor Ruimte: <http://www.klimaatvoorruimte.nl/onderzoekthemas/adaptatie>

Klimaat voor Ruimte, P. (2019, Oktober 8). *Mitigatie*. Opgehaald van Klimaat voor Ruimte: <http://www.klimaatvoorruimte.nl/onderzoekthemas/mitigatie>

KNMI (2014), *KNMI'14: Climate Change scenarios for the 21st Century – A Netherlands perspective*. Scientific Report WR2014-01. De Bilt, The Netherlands.

Knowlton, K., et al. (2009), *The 2006 California heat wave: impacts on hospitalizations and emergency department visits*. Environmental Health Perspectives, 117(1), pp. 61-71.

Nelson, D.R., W.N. Adger, K. Brown, (2007, Juli 31), *Adaptation to Environmental Change: Contributions of a Resilience Framework*. Opgehaald van Annual Reviews: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.energy.32.051807.090348>

PBL & KNMI (2015), *Klimaatverandering. Samenvatting van het vijfde IPCC-assessment en een vertaling naar Nederland*. Den Haag/De Bilt, Nederland.

Pötz, H., P. Bleuzé (2012), *Groenblauwe netwerken voor duurzame en dynamische steden/Urban green-blue grids for sustainable and dynamic cities*. 1st red. Delft: Coop for life.

Public Space Info, (2019, December 16), *Klimaatadaptatie*. Retrieved from Public Space Info: <https://www.publicspaceinfo.nl/onderwerpen/2014/06/30/klimaatadaptatie/samengevat/>

Rijsewijk, L. (2019), *Klimaatadaptatie in Groningen, een Inwonerspanelonderzoek naar klimaatverandering en klimaatadaptieve maatregelen in de gemeente Groningen*. Groningen, Nederland: Onderzoek, Informatie & Statistiek Groningen.

Schipper, E.L.F. (2006), *Conceptual history of adaptation in the UNFCCC process*. Review of European Community & International Environmental Law, 15 (1) (2006), pp. 82-92

Siders, A. (2019), *Adaptive capacity to climate change: A synthesis of concepts, methods, and findings in a fragmented field*. *Wires Climate Change*, 3.

Walker, B., et al. (2004), *Resilience, Adaptability and Transformability in Social–ecological Systems*. Canada: Resilience Alliance.

Bijlagen

Bijlage 1. Stappen binnen de participatieroute Holstein (2011)

Stap 1: Bepaal welke informatie noodzakelijk is om het bewustzijn te verhogen over de impact van de klimaatverandering en bepaal het niveau van participatie c.q. de intensiteit van de participatie: Elk serieus participatieproces begint bij het geven van voldoende, relevante en juiste informatie. De Participatiepiramide, de Participatieladder van Arnstein, of andere instrumenten kunnen behulpzaam zijn om het juiste niveau van betrokkenheid van de doelgroepen te bepalen, die gaan deelnemen aan participatiebijeenkomsten.

Stap 2: Ontwerp een netwerkstrategie (outreach): In dichtbevolkte stedelijke gebieden, waarin alle relevante actoren (instituties, organisaties, groepen, individuen) verspreid en ruimtelijk 'gespikkeld' leven in hectische stadslandschappen, is het bereiken van alle belanghebbenden voor de participatiestrategie bij klimaatadaptatie veel complexer dan in het algemeen bij een netwerkstrategie in rurale gebieden met geconcentreerde plekken van bewoning. Aangenomen dat de juiste informatie beschikbaar is en ontsloten op een adequate manier, zullen sommige belangstellenden in de stad, vanwege hun strategische rol in het lokale politieke systeem, zelf automatisch het initiatief nemen om betrokken te raken. Andere doelgroepen zullen juist zeer moeilijk bereikbaar zijn ('hard-to-reach'); ze leiden hoofdzakelijk hun eigen leven in hun eigen buurten in de stad, zonder toegang tot de publieke sfeer waarin de strategische besluiten worden genomen. Hier zullen extra inspanning en investeringen nodig zijn. Het gerealiseerde vermogen om deze doelgroepen (vaak de meerderheid van het algemene publiek!) er daadwerkelijk bij te betrekken, zal de lakmoesproef zijn van de netwerkstrategie.

In de stedelijke context kan men grofmazig een aantal categorieën onderscheiden van potentiële participanten in de adaptatieplanning, die tezamen drie 'stromen' vormen die inbreng leveren in de participatie. Dit onderscheid kan behulpzaam zijn bij het structureren van de netwerkstrategie voor de participatie in adaptatieplannen:

Stroom 1: Mensen die hun weg zelf vinden om de overheid te bereiken.

Stroom 2: Mensen die al eerder betrokken zijn geweest bij thematisch verwante participatieprocessen (bijvoorbeeld over de groene infrastructuur, het ecologisch ontwerp van water en oevers en/of duurzame ontwikkeling in het algemeen), maar die nog niet ervaren dat de voorstellen voor klimaatadaptatie ook relevant voor hun eigen leven zijn.

Stroom 3: Mensen die deel uitmaken van moeilijk bereikbare groepen (hard-to-reach) die niet zullen reageren op oproepen deel te nemen aan participatie in klimaatadaptatie, maar die wel in hun eigen leefomgeving te maken zullen krijgen met de adaptatiemaatregelen als onderdeel van het plan.

In sommige gevallen ligt het voor de hand om prioriteit te geven aan geselecteerde doelgroepen binnen de gekozen netwerkstrategie. Lokale overheden zullen afwegingen maken met betrekking tot de relevantie en het belang van de betrokkenheid van diverse doelgroepen in relatie tot de specifieke omstandigheden. Toch zullen zij transparant en aanspreekbaar moeten zijn bij operationele beslissingen specifieke groepen niet actief te benaderen. De nadruk op het bereiken van specifieke doelgroepen (bijvoorbeeld de moeilijk te bereiken groepen) moet vanzelfsprekend niet leiden tot het uitsluiten van andere groepen van het participatieproces. Ook moet de keuze voor een specifieke netwerkstrategie niet verward worden met het algemene recht op inspraak, dat in stand gehouden moet worden bij de uiteindelijke besluitvormingsfase over een klimaatadaptatieplan.

Stap 3: Stel vast welke investeringen noodzakelijk zijn voor de deelnemers van het participatieproces (bevordering van vaardigheden en benodigde faciliteiten):

Investeringen zouden betrekking kunnen hebben op de algemene infrastructuur voor de

ondersteuning van de participatie in klimaatadaptatie, maar er zouden ook budgetten vrijgemaakt moeten worden voor openbare evenementen, participatiebijeenkomsten, workshops met participatiedoelstellingen, vaardigheidstrainingen voor specifieke doelgroepen, et cetera. Dit komt ten goede aan de kwaliteit van het planproces en de uiteindelijke besluitvorming.

Stap 4: *Plan het participatieproces in de tijd aan de hand van ijkmomenten, die ook duidelijk gerelateerd zijn aan het besluitvormingsproces:* Goede informatie vormt de basis van de Participatiepiramide. Aan het begin van elke fase van het participatieproces zal ieders rol duidelijk moeten zijn. Ook de inhoudelijke onderdelen van de klimaatadaptatie die aan de orde komen (met inbegrip van de maatregelen en waar en wanneer ze toegepast worden) moeten bij iedereen bekend zijn. Er moet overeenstemming zijn over het doel van het participatieproces en er moeten garanties zijn dat de uitkomsten en resultaten een rol zullen spelen in het besluitvormingsproces. De beslissers zelf (hogere ambtenaren, politici, gekozen vertegenwoordigers, bestuurders, etc.) zijn hierop aanspreekbaar

Stap 5: *Bereidt een definitieve communicatiestrategie voor, gericht op het uiteindelijke doel van het participatieproces:* Alle relevante inhoudelijke elementen die nodig zijn om het bewustzijn te verhogen over de gevolgen van de klimaatverandering, het planproces zelf en de netwerkstrategie, moeten ingebed zijn in een communicatiestrategie die het participatieproces actief ondersteunt.

Het terugkoppelingsmechanisme:

Van stap 1 naar stap 2: Kalibreer de informatie in relatie tot de bijzonderheden van de doelgroepen: Dit komt neer op een toets op de 'passendheid' van de in de eerste stap geselecteerde informatie op de doelgroepen die in stap 2 zijn geselecteerd. Als resultaat zullen wellicht enkele bijstellingen wenselijk blijken te zijn.

Van stap 3 naar stap 1 en van stap 3 naar stap 2: Haalbaarheidstoets: Dit komt neer op een beoordeling van financiële en andere praktische aspecten, die mogelijk erop zullen leiden tot aanpassingen van eerdere stappen om te garanderen dat de implementatie haalbaar zal blijven.

Van stap 4 naar stap 3: Beoordeling proportionaliteit: Dit beoordeelt de verhouding tussen de doelen en onderliggende motieven voor het proces en de noodzakelijk investeringen voor een goede implementatie.

Van stap 4 naar stap 2: Details afstemmen: Nadat het hele proces ontworpen is, zullen er waarschijnlijk enkele 'finishing touches' nodig zijn in de netwerk- en outreachstrategie.

Van stap 4 naar stap 1: Congruentie toets: Deze komt neer op een toets of het participatieproces, dat nu in detail is gepland, nog steeds beantwoordt aan de doelen, standaarden en aannames die aan het begin van het ontwerp werden gehanteerd. Als dat niet zo is, dan zal de gehele cyclus van de voorbereiding nog een keer doorlopen moeten worden.

Bijlage 2. Interviewguide bewoners

Voor het interview

- Oefen het interview in groepsverband om een goed gevoel te krijgen bij de vorm en de inhoud
Ga altijd in tweetallen naar interviews, waarbij één persoon notuleert en één interviewt
- Probeer een rustige plek te regelen, liefst bij de respondent op kantoor zodat deze zich op haar/zijn gemak voelt, probeer te voorkomen dat je op drukke luidruchtige plekken interviews afneemt (tenzij de respondent dit expliciet vraagt)
- Vraag de respondent voor het interview al of het gesprek voor een opdracht/wetenschappelijk onderzoek gebruikt mag worden om onduidelijkheid te voorkomen.
- Draag nette kleding naar interviews, je representeert het lectoraat tijdens deze interviews
- Zorg ervoor dat je opnameapparaat vol is en goed werkt
 - o Als je interviews over skype afneemt zorg ervoor dat je laptop vol is en je gebruik maakt van goede opnameapparatuur (mogelijk op computer)
- Vergeet niet een form of consent mee te nemen.

Tijdens het interview

- Zet je opnameapparaat aan en leg midden op tafel, zorg er idealiter voor dat de notulist goed bij het apparaat kan zodat zij/hij regelmatig kan controleren of het nog werkt. Een back-up aanzetten (telefoon, laptopmicrofoon) is ook altijd verstandig
- Geef vooraf aan hoeveel tijd je denkt dat het interview kost (meestal 1 uur tot anderhalf uur), vraag of de respondent dit goed vindt en/of uitloop mogelijk is. De notulist kan dan de tijd in de gaten houden.
- De respondent is leidend in het interview, deze persoon dient het meeste aan het woord te zijn.
 - o Concreet: De interviewer faciliteert het gesprek aan de hand van de interview guide, de respondent is het meeste aan het woord en heeft het recht haar/zijn verhaal te doen. De notulist bewaakt de voortgang van het gesprek (dus de tijd en de verzamelde data).
- Bij onduidelijke antwoorden of twijfels, doorvragen!
 - o Mogelijke doorvragen: wat heeft tot deze situatie geleid? waarom doet de respondent iets op deze manier? Heeft de respondent misschien voorbeelden om haar/zijn verhaal te illustreren?
- Aan het einde van het interview, neem tijd om onduidelijkheden of missende data te verzamelen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door de notulist om terugkoppeling te vragen.
- Vraag de respondent of zij/hij in de toekomst mogelijk nog kort door de onderzoeker (A.) geïnterviewd wil worden om eventuele onduidelijkheden en vervolgvragen te bespreken.
- Vergeet niet een form of consent te laten ondertekenen en de respondent expliciet te vragen of we het interview (anoniem) mogen gebruiken voor een opdracht/wetenschappelijk onderzoek.

Na het interview

- Stuur de opnames zo snel mogelijk naar *****@emailadres.nl
- Lever form of consent in bij het kantoor van het lectoraat
- Begin meteen met de verwerking en transcriberen (als het vers op het geheugen ligt gaat het iets makkelijker)

Bijlage 3. Interviewguide woningcorporaties

Voor het interview: Vergeet niet de opname te starten!

1. Introductie / Voorstellen (Zo efficiënt mogelijk doorlopen)
 - Korte introductie, ondertekenen form of consent (belangrijk!)
 - Functie van de respondent, rol binnen organisatie > Is de respondent met name betrokken bij nieuwe projecten, beheer en onderhoud van vastgoed, beleidsontwikkeling of verbonden met bewoners?
 - Staat de respondent in rechtstreeks contact met bewoners/wijk? >
 - o Indien ja > Wat zijn de belangrijkste uitdagingen in deze wijk? Zijn deze uitdagingen sociaal, economisch of ruimtelijk?
 - o Indien nee > Wat zijn binnen de rol van de respondent de grootste uitdagingen voor de toekomst?

2. Bekendheid met klimaatverandering en adaptatie (Voldoende tijd voor nemen)
 - In hoeverre bent u het thema klimaatverandering al in uw werkzaamheden tegengekomen? > Op welke manieren is dit thema voorgekomen? > Wat betekende dit voor uw functie?
 - Wat zijn de belangrijkste effecten van klimaatverandering? > Op welke manier beïnvloedt dit uw werkzaamheden?
 - Heeft u al problemen ervaren met extreme neerslag, hitte of droogte > Zo ja welke problemen? > Wat voor gevolgen bracht dit met zich mee? > Hoe bent u hiermee omgegaan?
 - Wat doet uw organisatie om de effecten van neerslag, hitte en droogte in de toekomst te voorkomen? > Wordt er specifiek beleid gemaakt op dit vlak? >
 - Werkt u ook samen met andere partijen om de effecten van klimaatverandering? > Zo ja, welke partijen? > Hoe verloopt deze samenwerking? > Heeft u voorbeelden van deze samenwerking (projecten/beleid)?
 - Bent u bekend met het begrip klimaatadaptatie? > Hoe zou u dit begrip definiëren?
 - In hoeverre is klimaatadaptatie onderdeel van de duurzaamheidsambities van uw bedrijf > Bent u concreet bezig met deze opgave?
 - o Indien ja > In welke vorm
 - o Indien nee > In welke mate is klimaatadaptatie bekend binnen uw organisatie
 - Welke maatregelen neemt uw organisatie op het gebied van klimaatadaptatie? > Wat voor impact hebben deze maatregelen op uw vastgoed?

3. Rollen, verantwoordelijkheden en samenwerking (Focus van het interview, ruime tijd voor nemen en alle vragen doornemen)
 - Weet u waar u informatie over klimaatadaptatie in de stad kunt vinden? In hoeverre worden deze informatiebronnen in concrete projecten gebruikt? Zou u voorbeelden kunnen noemen?
 - Kunt u alle informatie vinden over klimaatadaptatie in de stad (vb. stresstests, informatie over projecten, subsidies)? > Wordt deze informatie in een begrijpelijke vorm gedeeld? > Wat zijn de mogelijke verbeterpunten in de kennisdeling rondom dit thema?
 - Welke partijen zijn volgens u nodig voor succesvolle klimaatadaptatie? > Welke rol hebben deze partijen > Welke rol neemt uw organisatie in binnen deze keten?
 - Hoe ervaart u in de praktijk de bijdrage van al deze partners? > Wat zijn barrières? Wat zijn kansen?
 - Hoe probeert u vanuit uw functie samenwerking met partners te faciliteren?
 - o Bij onduidelijkheid: vragen naar:
 - Hoe doet u dit met uw huurders?
 - Hoe is uw samenwerking met de gemeente?
 - Wat zou in deze samenwerkingen kunnen verbeteren?
 - Hoe ziet u het samenwerkingsproces rondom adaptatie? > Wie initieert adaptatieproces? > Hoe worden klimaatadaptatieve plannen gevormd? Wie is verantwoordelijk voor uitvoering?
- 3.1 Rol van bewoners
 - Welke maatregelen moeten volgens u bewoners van de stedelijke omgeving treffen op het gebied van klimaatadaptatie? > Wat is specifiek de rol van uw huurders > Wat doet u om bewoners te ondersteunen? > Denkt u dat bewoners deze rol in voldoende mate oppakken? > Waarom wel/niet?
- 3.2 Rol van gemeente
 - Welke rol heeft volgens u de gemeente op het gebied van klimaatadaptatie > Hoe verhoudt zich dit tot uw eigen rol? > Welke middelen vindt u dat de gemeente zou moeten gebruiken om u te ondersteunen op het gebied van adaptatie? > Gebeurt dit voldoende? Waarom wel/niet?
- 3.3 Instrumenten voor samenwerking

- Welke instrumenten denkt u dat bij kunnen dragen aan betere samenwerking op het gebied van klimaatadaptatie? > Wie bepaald deze instrumenten > Hoe worden kosten verdeeld?
4. Ruimte voor doorvragen (Indien nodig verduidelijking vragen op voorgaan de stukken, respondent door laten praten zo lang hij/zij wil, niet afkappen!)
- Vindt u klimaatadaptatie een prioriteit? > Welke ontwikkelingen in de stedelijke omgeving hebben meer/minder prioriteit?
 - Waar vindt u dat klimaatadaptatie het meest nodig is (publieke of private ruimte) > Waarom hier?
 - Wat is uw eigen houding tegenover klimaatadaptatie?
 - Bent u nog bekend met initiatieven op het gebied van klimaatadaptatie? > Indien ja, welke projecten en locatie
5. Afsluiting
- Bedanken
 - Peilen of er interesse is in een vervolginterview met A. > contactgegevens
 - Gebruik data in onderzoek en school > Akkoord in letter of consent > Anonimiteit
- Na afsluiting: Opname stoppen en opname doorsturen aan A.

Bijlage 4. Interviewguide projectontwikkelaars

Voor het interview: Vergeet niet de opname te starten!

1. Introductie / Voorstellen Zo efficiënt mogelijk doorlopen)
 - Korte introductie, ondertekenen form of consent (belangrijk!)
 - Functie van de respondent, rol binnen organisatie > Is de respondent met name betrokken bij acquisitie voor nieuwe projecten, projectontwikkeling of beleidsontwikkeling
 2. Bekendheid met klimaatverandering en adaptatie (voldoende tijd voor nemen)
 - In hoeverre bent u het thema klimaatverandering al in uw werkzaamheden tegengekomen? > Op welke manieren is dit thema voorgekomen? > Wat betekende dit voor uw functie?
 - Wat zijn de belangrijkste effecten van klimaatverandering? > Op welke manier beïnvloedt dit uw werkzaamheden?
 - Heeft u binnen uw werkzaamheden al effecten van klimaatverandering ervaren? > Zo ja welke effecten? > Wat voor gevolgen bracht dit met zich mee? > Hoe bent u hiermee omgegaan?
 - Wat doet uw organisatie om de effecten van klimaatverandering op de werkzaamheden te verminderen? > Werkt u ook samen met andere partijen?
 - Bent u bekend met het begrip klimaatadaptatie? > Hoe zou u dit begrip definiëren? > In hoeverre is dit onderdeel van uw duurzaamheidsambities > Bent u concreet bezig met deze opgave? > Welke maatregelen neemt uw organisatie op dit gebied?
 -
 3. Rollen, verantwoordelijkheden en samenwerking (Focus van het interview, ruime tijd voor nemen en alle vragen doorlopen)
 - Welke partijen zijn volgens u nodig om klimaatadaptatie beter bij projectontwikkeling te betrekken? > Welke rol hebben deze partijen > Welke maatregelen moeten deze partijen nemen? > Welke rol neemt uw organisatie in binnen klimaatadaptatie?
 - Hoe ervaart u in de praktijk de bijdrage van al deze partners binnen de projectontwikkeling? > Wat zijn barrières? Wat zijn kansen?
 - Hoe zijn volgens u de verantwoordelijkheden rondom klimaatadaptatie verdeeld? > Wie initieert adaptatieproces? > Hoe worden klimaatadaptatie plannen gevormd? > Wie is verantwoordelijk voor uitvoering?
 - 3.1 Rol van gemeente
 - Welke rol heeft volgens u de gemeente op het gebied van integratie klimaatadaptatie bij projectontwikkeling > Hoe verhoudt zich dit tot uw eigen rol? > Welke middelen vindt u dat de gemeente zou moeten gebruiken om u te ondersteunen op het gebied van adaptatie? > Gebeurt dit voldoende? Waarom wel/niet?
 - 3.2 Rol van eindgebruiker
 - Welke rol heeft volgens u de eindgebruiker op het gebied van klimaatadaptatie > Denkt u dat u als projectontwikkelaar invloed heeft klimaatadaptatie keuzes van de eindgebruiker? > Waarom wel/niet?
 - 3.3 Instrumenten voor samenwerking
 - Welke instrumenten denkt u dat bij kunnen dragen om klimaatadaptatie beter in de projectontwikkeling mee te nemen? > Wie moet deze instrumenten toepassen > Wat betekent dit voor kosten van projectontwikkeling
 4. Ruimte voor doorvragen (Indien nodig verduidelijking vragen op voorgaan de stukken, respondent door laten praten zo lang hij/zij wil, niet afkappen!)
 - Vindt u klimaatadaptatie een prioriteit in uw vakgebied? > Welke ontwikkelingen in de stedelijke omgeving hebben meer/minder prioriteit?
 - Waar vindt u dat klimaatadaptatie het meest nodig is (publieke of private ruimte) > Waarom hier?
 - Heeft u goede voorbeelden van projecten waarbij adaptatie onderdeel was van aanbesteding? > Wat betekende dit voor het project?
 - Wat is uw eigen houding tegenover klimaatadaptatie?
5. Afsluiting
 - Bedanken
 - Peilen of er interesse is in een vervolginterview met A. > contactgegevens

- Gebruik data in onderzoek en school > Akkoord in letter of consent > Anonimiteit
Na afsluiting: Opname stoppen en opname doorsturen aan A.

Bijlage 5. Interviewguide burgerinitiatieven

Voor het interview: Vergeet niet de opname te starten!

1. Introductie / Voorstellen (Zo efficiënt mogelijk doorlopen)
 - Korte introductie, ondertekenen form of consent (belangrijk!)
 - Achtergrond van de respondent, rol binnen burgerinitiatief > Hoe lang woont de respondent al in de wijk? > Waarom woont u in deze wijk?
 - Achtergrond over wijk > Wat maakt uw wijk uniek? > Wat vindt u het beste aan uw wijk? Wat zijn de grootste uitdagingen in uw wijk? > Wat voor initiatieven zijn er zoal actief binnen de wijk?
 - Achtergrond rondom bewonersinitiatief > Wat willen deze bewoners bewerkstelligen? > Waarom willen ze dit bewerkstelligen? > Welke partijen zijn betrokken? > Wat voor rol hebben deze partijen?
 - Waarom bent u aangesloten bij dit initiatief?

2. Bekendheid met klimaatverandering en adaptatie (Voldoende tijd voor nemen)

- Wat denkt u dat de impact van klimaatverandering op uw wijk gaat zijn? > Denkt u dat deze effecten grote veranderingen op uw wijk gaan hebben?
 - o Indien ja > Welke effecten?
 - o Indien nee > Waarom niet?
- Hoe ervaart u de effecten van klimaatverandering in uw wijk? > Heeft u al problemen gehad met water, hitte of droogte > Zo ja welke problemen? > Hoe bent u hier mee omgegaan?
- Hebben andere bewoners van de buurt deze problemen ook ervaren? > Hoe zijn zij ermee omgegaan? > Kunt u voorbeelden noemen?
- Weet u of er in de wijk actie wordt ondernomen om met de effecten van klimaatverandering om te gaan? > Vanuit welke partijen wordt dit getrokken? > Kunt u voorbeelden noemen?
- Bent u bekend met het begrip klimaatadaptatie? > Hoe zou u dit begrip definiëren? > In hoeverre is dit onderdeel van uw bewonersinitiatief? > Bent u als initiatief of individu concreet bezig met deze opgave?
- Denkt u dat het thema klimaatadaptatie goed aansluit bij de vragen uit de wijk?
 - o Indien ja > Op welke manier
 - o Indien nee > Hoe denkt u dat dit beter zou kunnen?

3. Rollen, verantwoordelijkheden en samenwerking (Focus van het interview, ruime tijd voor nemen en alle vragen doorlopen)

- Welke partijen zijn volgens u nodig voor succesvolle klimaatadaptatie? > Welke rol hebben deze partijen > Welke maatregelen moeten deze partijen nemen? > Welke rol heeft uw initiatief in binnen klimaatadaptatie?
- Hoe ervaart u in de praktijk de bijdrage van al deze partners? > Wat zijn barrières? Wat zijn kansen?
- Probeert uw bewonersinitiatief actief samen te werken met partners? > Hoe verloopt deze samenwerking? > Waar liggen kansen en barrières vanuit uw eigen rol?

3.1 Rol van bewoners

- Welke rol hebben volgens u bewoners van de wijk op het gebied van klimaatadaptatie > Denkt u dat deze partijen deze rol voldoende oppakken? > Wat hebben bewoners volgens u nodig om deze rol te vervullen?

3.2 Rol van corporaties en verenigingen van eigenaren

- Welke rol hebben volgens u wooncorporaties en verenigingen van eigenaren op het gebied van adaptatie? > Denkt u dat deze partijen deze rol voldoende oppakken? > Wat hebben deze partijen volgens u nodig om deze rol te vervullen?

3.3 Rol van bedrijven in de wijk

- Welke rol hebben volgens u bedrijven in de wijk op het gebied van adaptatie? > Denkt u dat deze partijen deze rol voldoende oppakken? > Wat hebben deze partijen volgens u nodig om deze rol te vervullen?

3.4 Rol van gemeente

- Welke rol heeft volgens u de gemeente op het gebied van klimaatadaptatie > Hoe verhoudt zich dit tot uw eigen rol? > Welke middelen vindt u dat de gemeente zou moeten gebruiken om u te ondersteunen op het gebied van adaptatie? > Gebeurt dit voldoende? Waarom wel/niet?

3.5 Instrumenten voor samenwerking

- Welke instrumenten denkt u dat bij kunnen dragen aan een meer effectieve samenwerking op het gebied van adaptatie? > Wie bepaald deze instrumenten > Hoe worden kosten verdeeld?

4. Ruimte voor doorvragen (Indien nodig verduidelijking vragen op voorgaan de stukken, respondent door laten praten zo lang hij/zij wil, niet afkappen!)

- Vindt u klimaatadaptatie een prioriteit in uw wijk? > Welke ontwikkelingen in de wijk hebben meer/minder prioriteit?
- Waar vindt u dat klimaatadaptatie het meest nodig is (publieke of private ruimte) > Waarom hier?
- Wat is uw eigen houding tegenover klimaatadaptatie?

5. Afsluiting

- Bedanken
 - Peilen of er interesse is in een vervolginterview met A. > contactgegevens
 - Gebruik data in onderzoek en school > Akkoord in letter of consent > Anonimiteit
- Na afsluiting: Opname stoppen en opname doorsturen aan A.

Bijlage 6. Interviewguide Gemeente

Voor het interview: Vergeet niet de opname te starten!

1. Introductie / Voorstellen (Zo efficiënt mogelijk doorlopen)
 - Korte introductie, ondertekenen form of consent (belangrijk!)
 - Functie van de respondent, rol binnen organisatie > Tot welke afdeling behoort de respondent? > Wat zijn de dagelijkse werkzaamheden van de respondent? > Staat de respondent in contact met bewoners van de stad?
 - Wat zijn de belangrijkste uitdagingen binnen uw gemeente? > Wat is uw rol in relatie tot deze uitdagingen?
 - Wat doet uw gemeente op het gebied van duurzaamheid? > Hoe verhoudt zich dit tot de andere prioriteiten?
 -
 2. Bekendheid met klimaatverandering en adaptatie (Ruime tijd voor nemen)
 - In hoeverre bent u het thema klimaatverandering al in uw werkzaamheden tegengekomen? > Op welke manieren is dit thema voorgekomen? > Wat betekende dit voor uw functie?
 - Wat zijn de belangrijkste effecten van klimaatverandering? > Op welke manier beïnvloedt dit uw werkzaamheden?
 - Heeft u al problemen ervaren met extreme neerslag, hitte of droogte > Zo ja welke problemen? > Wat voor gevolgen bracht dit met zich mee? > Hoe bent u hiermee omgegaan?
 - Wat doet uw organisatie om de effecten van neerslag, hitte en droogte in de toekomst te voorkomen? > Wordt er specifiek beleid gemaakt op dit vlak?
 - Werkt u ook samen met andere partijen om de effecten van klimaatverandering? > Zo ja, welke partijen?
 - Bent u bekend met het begrip klimaatadaptatie? > Hoe zou u dit begrip definiëren? > In hoeverre is dit onderdeel van uw duurzaamheidsambities > Bent u concreet bezig met deze opgave? > Welke maatregelen neemt uw organisatie op dit gebied?
 3. Rollen, verantwoordelijkheden en samenwerking binnen organisatie (Focus van het interview, ruime tijd voor nemen en alle vragen doorlopen)
 - Hoe werken de verschillende afdelingen van de gemeente samen op het gebied van klimaatadaptatie? > Wat zijn de kansen en barrières bij de huidige werkwijze? > Denkt u dat er binnen de organisatie voldoende kennis is over het thema klimaatadaptatie?
 - Hoe wordt het onderwerp klimaatadaptatie geprioriteerd bij ontwikkelingen in het stedelijk gebied? > In welke mate werkt de gemeente integraal aan deze ontwikkelingen? > Waarom wel/niet?
 - Is bewonersparticipatie een onderdeel van de plan- en beleidsvorming van de gemeente? > Hoe wordt participatie vormgegeven binnen uw afdeling? > Op welke momenten worden bewoners betrokken? > Heeft u voorbeelden van bewonersparticipatie binnen uw afdeling?
 - Hoe denkt u dat de interne samenwerking omtrent het thema klimaatadaptatie binnen de gemeente verbeterd zou kunnen worden?
 4. Rollen, verantwoordelijkheden en samenwerking buiten organisatie (Focus van het interview, ruime tijd voor nemen en alle vragen doorlopen)
 - Welke partijen zijn volgens u nodig voor succesvolle klimaatadaptatie? > Welke rol hebben deze partijen > Welke maatregelen moeten deze partijen nemen?
 - Hoe ervaart u in de praktijk de bijdrage van al deze partners? > Wat zijn barrières? Wat zijn kansen? > Wat is er nodig om kansen te grijpen en barrières te vermijden?
 - Hoe deelt de gemeente Groningen kennis over klimaatadaptatie met deze partijen? > Welke kansen en barrières kent deze werkwijze? > Merkt u dat bewoners en bedrijven de informatie voldoende kunnen vinden?
 - Hoe probeert de gemeente deze partijen te stimuleren? > Welke instrumenten en werkwijzen past de gemeente toe > Worden deze instrumenten goed benut door bewoners en bedrijven > Wat zou beter kunnen binnen deze middelen
 - o Eventuele doorvragen: Hoe ondersteund de gemeente bewonersinitiatieven op het gebied van klimaatadaptatie?
 - Hoe probeert u vanuit uw functie samenwerking met partners te faciliteren?
 - Hoe ziet u het samenwerkingsproces rondom adaptatie? > Wie initieert adaptatieproces? > Hoe worden klimaatadaptatieve plannen gevormd? Wie is verantwoordelijk voor uitvoering?
- 4.1 Rol van bewoners
- Welke rol hebben bewoners op het gebied van klimaatadaptatie > Wat doet u om bewoners te ondersteunen?

- Denkt u dat bewoners deze rol voldoende oppakken? > Wat is er volgens u nodig om dit te veranderen?

4.2 Rol van corporaties en verenigingen van eigenaren

- Welke rol hebben wooncorporaties en verenigingen van eigenaren op het gebied van adaptatie? > Wat doet u om deze partijen te ondersteunen?

- Denkt u dat deze partijen deze rol voldoende oppakken? > Wat hebben deze partijen volgens u nodig om deze rol te vervullen?

4.3 Rol van bedrijven

- Welke rol hebben bedrijven in de wijk op het gebied van adaptatie? > Wat doet u om deze partijen te ondersteunen?

- Denkt u dat deze partijen deze rol voldoende oppakken? > Wat hebben deze partijen volgens u nodig om deze rol te vervullen?

4.4 Rol van projectontwikkelaars

- Welke rol hebben projectontwikkelaars in het klimaatbestendig maken van de stad? > Hoe verhoudt zich dit tot uw eigen rol > Is klimaatadaptatie een onderdeel van de gemeentelijke aanbestedingsprocedures? > Waarom wel/niet

- Denkt u dat projectontwikkeling mogelijkheden kan bieden op het gebied van adaptatie? > Is dit haalbaar?

4.5 Instrumenten voor samenwerking

- Welke instrumenten denkt u dat bij kunnen dragen aan een meer effectieve samenwerking op het gebied van adaptatie? > Wie bepaald deze instrumenten > Hoe worden kosten verdeeld?

5. Ruimte voor doorvragen (Indien nodig verduidelijking vragen op voorgaan de stukken, respondent door laten praten zo lang hij/zij wil, niet afkappen!)

- Vindt u klimaatadaptatie een prioriteit? > Welke ontwikkelingen in de stedelijke omgeving hebben meer/minder prioriteit?

- Waar vindt u dat klimaatadaptatie het meest nodig is (publieke of private ruimte) > Waarom hier?

- Wat is uw eigen houding tegenover klimaatadaptatie?

- Bent u nog bekend met initiatieven op het gebied van klimaatadaptatie? > Indien ja, welke projecten en locatie

6. Afsluiting

- Bedanken

- Peilen of er interesse is in een vervolginterview met A. > contactgegevens

- Gebruik data in onderzoek en school > Akkoord in letter of consent > Anonimiteit

Na afsluiting: Opname stoppen en opname doorsturen aan A.